

LAPSE VAJADUSPÕHINE MIINIMUMELATIS

Lõpparuanne

Veebruar 2020

Uuringu tegid Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus ja Pricewaterhouse Coopers Advisors ning selle tellis Justiitsministeerium.

RAKE

RAKE on võrgustiku tüüpi rakendusuringute keskus. Meie missioon on edendada teadmisel põhinevat otsustamist Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame oma uuringutesse eksperte Tartu Ülikoolist ja väljastpoolt. RAKE võrgustikust leiab nii sotsiaalteadlasi kui meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

PwC

PwC on üks maailma suurimatest audiitor- ja ärinõustamisteenuseid pakkuvatest ettevõtetest. PwC majanduskonsultatsioonide üksus omab Eestis ainulaadset pikaajalist kogemust. Lähtuvalt klientide vajadustest on teenuste valik väga mitmekesine, kuid põhitugevusteks on: finantsnõustamine; uuringud ja eksperthinnangud erinevates majandusvaldkondades; ettevõtete hindamine, finantsanalüüs ja tehingute nõustamine; IT konsultatsioonid; protsesside tõhustamisele suunatud konsultatsioonid.

KONTAKTANDMED:

Lossi 36-303, 51003, Tartu
+372 51 699 33
elsa.trumm@ut.ee
<http://skytte.ut.ee/et/rake>

ISBN: 978-9985-4-1218-3 (pdf)

UURINGU AUTORID:

Elsa Trumm (TÜ),
Kadri Lees (TÜ),
Uku Varblane (TÜ),
Marek Sammül (TÜ),
Merli Aksen (TÜ),
Marvi Remmik (TÜ),
Helen Urmann (TÜ),
Saara-Maria Puur (TÜ),
Ene Tubelt (TÜ)
Karmen Limmer (PwC)
Erki Raja (PwC)
Mareta Moring (PwC)

Konsultant: Ene-Margit Tiit

SISSEJUHATUS

Uuringu „Lapse vajaduspõhise miinimumelatise analüüs“ lõpparuanne on süntees uuringu erinevatest etappidest, andes lühikese ülevaate praegustest probleemidest miinimumelatise määramisel erinevate huvirühmade vaates. Lisaks tutvustatakse uuringus mitmeid lapse ülalpidamiskulude hindamise võimalusi ning fookusesse on neist tõstetud kaks – võrdlevanalüüs ja standardeelarve. Lõpparuandest leiab võrdlevanalüüsi meetodi lühikirjelduse ja selle uuringu raames tehtud võrdlevanalüüsi tulemuste kokkuvõtte. Uuringus on aga kõige olulisemal kohal standardeelarve kui meetod, mida lapse kulude hindamiseks Eestis varem kasutatud ei ole. Lõpparuandes kirjeldatakse standardeelarve tegemise protsessi ning aruanne sisaldab ka viiele vanuserühmale – 0–1aastased, 1–2aastased, 3–6aastased, 7–12aastased ja 13–17aastased – tehtud standardeelarveid. Aruande viimane peatükk keskendub uuesti miinimumelatisele ning näitab, kuidas on selle uuringu raames tehtud võrdlevanalüüsi ja standardeelarve tulemusi võimalik miinimumelatise arvutamisel kasutada.

Miinimumelatise küsimus on väga tundlik ning avalikkuses diskussiooni tekitanud juba mõnda aega. Eriti aktuaalne on see teema nüüd, kus miinimumelatise määr on peaaegu 300 eurot kuus ning peaaegu igapäevaselt ilmub arvamuskäsitlusi ja blogipostitusi teemal „kui palju lapsed tegelikult maksavad?“. Inimeste eluviisid on aga väga erinevad ja lapse keskmise ülalpidamiskulu leidmine on keeruline. Enne lapse ülalpidamiskulude hindamist on oluline esmalt aru saada, millised on inimeste mured seoses kehtiva elatise regulatsiooniga. Seetõttu alustasime seda uuringut taustaanalüüsiga. Uuringu lisast 1 saab lugeda miinimumelatise teema meediakajastuse, erinevate huvirühmade seisukohtade ja kohtupraktika kohta. Lisa 2 sisaldab aga üsna detailset kolme välisriigi (Soome, Läti ja Poola) kogemuse analüüsi. Uuringu lõpparuanne sisaldab küll võrdlevanalüüsi olulisemaid tulemusi, kuid selle meetodi ja analüüsi läbiviimise protsessi põhjalikuma tutvustuse leiab lisast 3. Eraldi lisana (lisa 4) on esitatud ka kirjanduse analüüs, mis keskendub laste kulude arvutamise võimalustele.

1. PRAEGUNE SÜSTEEM

Miinumelalise metoodika väljatöötamisel on esimene samm uurida praegu kehtiva süsteemi eeliseid ja puuduseid – nii on võimalik selgeks teha, millistele tingimustele peaks uus elatise suuruse määramise süsteem vastama. Viisime hetke olukorra analüüsimiseks läbi intervjuud elatisvaidlustega kokku puutunud kohtunike, advokaatide ja perelepitajatega ning esindusorganisatsioonide esindajatega. Selles peatükis võtame lühidalt kokku olulisema huvigruppide intervjuudest.

Vanemad hoolitsevad lapse vajaduste täitmise eest vahetult siis, kui nad elavad lapsega koos. Olukorras, kus vanem elab lapsest lahus, peab vanem perekonnaseaduse (PKS) järgi täitma lapse ülalpidamiskohustust elatise maksmise teel. Üldjuhul tähendab ülalpidamine raha perioodilist maksmist (PKS § 100 lg 1) ning elatist makstakse iga kalendrikuu eest ette (PKS § 100 lg 4), sealjuures on oluline, et vanem, kes elab lapsega koos, kasutab elatist lapse huvides (PKS § 100 lg 2).

PKSis on kirjas, et alaealise lapse elatis ei tohi olla väiksem kui pool Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäärast, mis 2019. aastal oli 540 eurot kuus. Seega oli 2019. aastal elatise miinumelatis 270 eurot kuus. 2020. aastal tõusis miinumelatis 292 euro peale. See on summa, mille ulatuses ei pea vanem lapse kulutusi tõendama. Kuna last peavad ülal pidama mõlemad vanemad, siis eeldatakse, et lapse ülalpidamiseks kulub kahekordne elatise miinumelatis. Seega panustavad vanemad lapse ülalpidamisse kokku kahekordses elatise miinumelatis.¹

Elatist on siiski võimalik mõjuval põhjusel vähendada alla seaduses määratud miinumelatis. Mõjuvad põhjused on näiteks vanema töövõimetus või olukord, kus elatist maksval vanemal on ka teisi lapsi, kes oleksid varaliselt vähem kindlustatud kui elatist saav laps (PKS § 102 lg 2). Neid põhjusi võib ka rohkem olla, sealhulgas lapse miinumelatis väiksemad vajadused, lapse vajaduste katmine muul viisil või vanema halb varaline seisund, kuid sealjuures peab endiselt arvestama lapse huvide ja vajadustega.²

Elatist maksab lahus elav vanem, seda kasutatakse lapse huvides. Praegu on elatise suuruseks **pool alampalgast. Mõjuval põhjusel** on võimalik elatise suurust vähendada.

Miinumelalise määramise korda on juba mõnda aega kritiseeritud. Meedias on sellel teemal ilmunud mitmeid artikleid nii kohtunikelt, kohtutäituritelt kui advokaatidelt ning väga aktiivselt on sõna võtnud ka erinevad esindusorganisatsioonid nagu näiteks MTÜ Lapsele

¹ RKTKo 3-2-1-160-12, p 17; RKTK 3-2-1-35-17, p 27.

² RKTKo 3-2-1-35-17, p 28.2.

vanemad, MTÜ Oma Pere, MTÜ Lastekaitse Liit jt. Samuti valmis 2018. aasta suvel elatise teemaline seadusemuudatuste väljatöötamiskavatsus.

Miinumelatiselise määramisega seotud tajutud probleemid on lühidalt:

- 1) Elatise määr on **paljudele kohustuslastele üle jõu käiv** ega arvesta **vanema sissetulekuga**
- 2) Süsteem on **liiga jäik** ehk ei arvestata:
 - mastaabiefektiga,
 - elatise maksja teiste lastega,
 - riiklike laste- ja peretoetustega,
 - suhtluskorraga.
- 3) Väga paljud vaidlused jõuavad kohtusse, sest taotletakse elatise määramist alla miinumsumma ning **kohtute koormus on seetõttu liiga suur**.
- 4) Elatise määramise kord **ei seostu laste vajadustega**.

Miinumelatis on hetkel seotud alampalgaga – kui kasvab alampalk, siis suureneb ka nõutav miinumelatis.

Riigikohtu tsiviilkolleegium on kirjutanud:

„Miinumelatis ei täida oma eesmärki, kui paljudel, kui mitte enamikul juhtudel taandub vaidlus tõendamisele, kas on mõjuvat põhjust elatise väljamõistmiseks alla miinummäära, ja kohtupraktikas tuleb aina laiendada mõjuvate põhjuste ringi, tagamaks regulatsiooni proportsionaalne rakendamine. Miinumipalk ei seostu laste vajadustega ega ole praeguses olukorras sobiv vahend elatise määramiseks. See ei arvesta ka vanemate võimalusi elatist maksta. Miinumipalka saav kahe lapse vanem peaks selle järgi kogu oma sissetuleku maksuma elatiseks, kolme lapsega vanem peaks aga veel pool miinumipalka juurde leidma.“

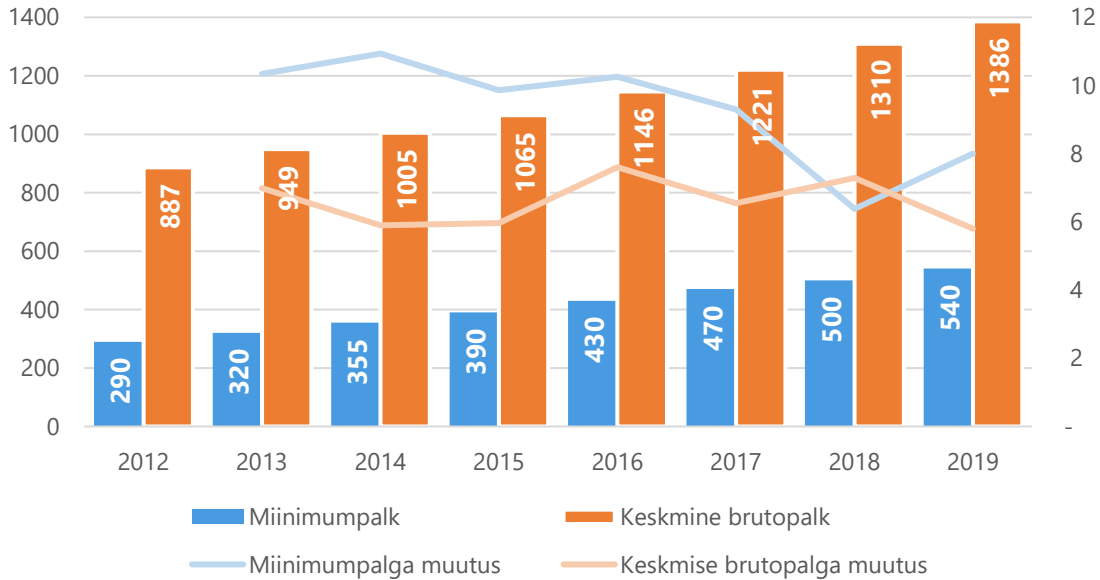
Inimeste tegelikke sissetulekuid arvestades on mitmete huvigruppide (lapsevanemad, kohtunikud, advokaadid, noorsootöötajad jne) arvates **miinumelatis liiga suur**^{3, 4}. Miinumipalk on kasvanud kiiremini kui keskmine brutokuupalk. Aastatel 2012–2019 kasvas miinumipalk kokku 86%, kuid keskmine brutopalk 56%. See tähendab, et keskmist palka teeniva vanema jaoks moodustas elatis üha suurema osa kogu sissetulekust (joonis 1) ning võib juhtuda, et paljudele vanematele on jõukohane vaid alammäärast väiksem elatis.

Kohtunikud ja advokaadid peavadki kohtute ülekoormuse põhjuseks liiga suurt miinumelatiselise määra, sest kohtute poole pöörduvad ka keskmise sissetulekuga inimesed, kelle jaoks on makstav summa liialt suur. Mitmed huvigrupid (eelkõige advokaadid ja kohtunikud) leiavad, et üldiselt on kindlasummalise miinumelatiselise süsteem toimiv, sest üks kindel summa muudab süsteemi arusaadavaks, kuid praegu on süsteemi puudujääk elatise

³ <https://www.ohuleht.ee/908662/lugejakiri-sailitage-inimlikkus-ka-elatise-maksja-on-elusolend>

⁴ <https://www.ohuleht.ee/907160/miinumipalka-teenivat-nelja-lapse-isa-ahvardab-elatisvola-tottu-vangla>

määra suurus. Samas arvavad teised huvigrupid (eelkõige lapsevanemad ja esindusorganisatsioonid), et selline süsteem on liialt paindumatu ning ühe kindla summa langetamine ei pruugi oluliselt vähendada kohtute koormust, sest üks või teine pool tunneb ikka, et nende pere olukorda pole arvesse võetud.

Joonis 1. Miinumipalk ja keskmine brutopalk 2012–2019 eurodes, nende muutus (%)

Allikas: Eesti Statistikaamet

Märkus: 2019. aasta keskmine brutopalk on arvatatud kolme kvartali keskmisena

Mõnede huvigruppide (eelkõige vanemad) jaoks on teiseks probleemiks **süsteemi jäikus**. Kohtud saavad elatise määramisel arvestada erinevate nüanssidega, mida nn standardmiinumemelatis ei arvesta. PKSi on kindlaks määratud üks summa, mis kehtib kõigile, ka pere teistele lastele, kes elatist saavad. Tegelikult on aga uuringud näidanud, et mitme lapsega leibkondades võivad lapse ülalpidamiskulud olla väiksemad **mastaabisäästu** tõttu. Näiteks saavad nooremad kasutada vanemate õdede-vendade rõivaid, mänguasju jne (Sammul jt 2013). Elatise piiri määramisel ei arvestata praegu ka piisavalt elatise **maksja uue pere ning lastega**. Nii võib tekkida laste vahel ebavõrdne olukord, kuna vanem võib maksta suurema osa sissetulekust elatiseks ning tema juures alaliselt elava lapse vajaduste täitmine võib seeläbi olla raskendatud⁵. Praegu peab kohus eraldi välja selgitama, kas elatist maksuma kohustatud vanema teised lapsed muutuksid vähem kindlustatuks kui laps, kes saab elatist.

Elatisraha määr ei arvesta ka lastele **riiklikult makstavate toetustega** (nt lapsetoetus, peretoetus), mis laekub üldiselt last alaliselt kasvatavale vanemale. See aga tekitab elatist maksvate vanemate seas pingeid, kuna kaheldakse last alaliselt kasvatava vanema samaväärses materiaalses panuses. PKSi määratud miinumemelatis ei arvesta peretoetustega

⁵ <https://eestiudised.ee/elatise-maksmise-susteem-vajab-muutmist/>

ning hetkel ei ole ka kohtutel otsest alust toetusi arvesse võtta, kui menetlusosaline sellele just ise ei tugine ja seda on pooltega arutatud.

Elatisraha määramisel ei võeta arvesse **jagatud suhtluskorda**, mis tähendab, et ei arvestata kulutustega, mida elatist maksev vanem võib teha, kui laps ajutiselt temaga viibib. See võib aga jällegi olla mõjuv põhjus elatise vähendamiseks, eriti näiteks siis, kui laps viibib mõlema vanema juures võrdse osa.

Perelepitajate kogemuse järgi kasutavad vanemad seaduses sätestatud miinimumelatist arvestuslikult orientiirina ning see mõjutab nende ootusi soovitud elatise suurusel, mis praeguse süsteemi järgi on ka näiteks mitmete kohtunike ja advokaatide arvates liiga suur. Ühe arvamusena toodi intervjuudes välja, et miinimumelatise määr peaks olema selline, mida seda maksev ja seda saav pool tajusid õiglasena: see peaks olema kindel summa, mis on piisavalt suur, et tagaks igal juhul lapse n-ö kokkuleppelised vajadused, samal ajal aga arvestaks keskmise maksja reaalse võimekusega.

Teine võimalus oleks huvigruppide meelest koostada n-ö elatiskalkulaator, mis võtaks arvesse kõiki võimalikke komponente, mis võivad lapse toimetulekut kujundada ning see summa peaks olema lapse keskmiseks (mitte minimaalseks) toimetulekuks vajalik. See tähendab, et miinimumelatise summa oleks igal juhtumil erinev.

Praegust miinimumelatise määramise korda kritiseeritakse sageli ka seetõttu, et see ei ole seotud lapse vajaduste ja kulutustega. Leitakse, et miinimumelatise määramisel oleks esmalt vaja kindlaks teha lapsega seonduvad kulud.

Lapse kulude hindamise võimalused on kirjeldatud järgmises peatükis.

2. LAPSE ÜLALPIDAMISKULUD

Lapse kulude hindamiseks on kasutusel mitu erinevat meetodilist lähenemist ja meetodi täpne valik sõltub küsimusest, millele vastust otsitakse. Browning (1992) defineeris neli erinevat küsimust, millele võib laste kulude hindamisel vastust otsida.

- Kulutuste muutumise küsimus: kuidas mõjutavad lapsed majapidamise kulutuste mustrit?
- Vajaduste küsimus: kui suur peab olema lastega perekonna sissetulek võrreldes lasteta perekonnaga?
- Kulutuste küsimus: kui palju kulutavad vanemad oma laste peale?
- Heaolu võrdsustamise küsimus (*iso-welfare*): kui suur peab olema lastega pere sissetulek, et nende heaolu oleks samal tasemel kui lasteta pere heaolu.

Järgnevas tabelis on erinevad võimalused laste kulutuste arvutamiseks ning nende tugevused ning nõrkused (tabel 1).

Tabel 1. Lapse kulude hindamise meetodikad

Vajadus lapse kulude arvutamiseks	Meetod	Peamine idee	Tugevused	Nõrkused
Vajaduste küsimus	Standardeelarve meetod	Koostatakse ostukorvi vajalikest toodetest ja teenustest	Ostukorvis on need tooted ja teenused, mida on lapse kasvatamiseks tegelikult vaja. Paindlik meetod – ostukorvi sisu on kergesti muudetav	Ostukorvi koostamine on alati mingil määral subjektiivne ning selleks, et see vastaks võimalikult täpselt lapse vajadustele, tuleb saada sisendit paljudelt erinevatelt osapooltelt (lapsevanemad, noorsootöötajad, lastearstid, toitumisspetsialistid jt)
Kulutuste küsimus	Kulutuste võrdlemine ehk võrdlevanalüüs	Võrreldakse omavahel lastega perede ja lasteta perede kulusid, nende kulutuste vahel ongi laste kulu	Lihtsasti mõistetav, arvutuslikult lihtne	Ei arvestata tarbimise struktuuri muutust seoses laste perre tulemisega. Jagatavate kuludega arvestamine on keeruline. Vajab väga põhjalikku tarbimise andmestikku

Vajadus lapse kulude arvutamiseks	Meetod	Peamine idee	Tugevused	Nõrkused
	Subjektiivsed meetodid	Küsitakse elanikkonnalt, kui suured on hinnanguliselt laste kulud	Arvestatakse ühiskonna arvamusega	Väga subjektiivne
Heaolu võrdsustamise küsimus	Engeli meetod, Rothbarthi meetod, täielikud kulutamissüsteemid	Valitakse mingi indikaator, mis iseloomustab perekonna heaolu. Seejärel leitakse, millise sissetuleku korral on lasteta ning lastega perede heaolu samal tasemel	Hea indikaatori olemasolul lihtne arvutada	Keeruline on leida head indikaatorit heaolu väljendamiseks

Allikas: autorite koostatud kirjanduse analüüsi põhjal (lisa 4)

Lisaks tabelis esitatud meetoditele saab laste kulusid määrata ka tarbimiskaaludega (*equivalence scales*). Tarbimiskaalud näitavad, et leibkonna kasvades ei kasva kulud lineaarselt ehk iga lisanduva liikme kulud ei ole tõenäoliselt sama suured kui leibkonna esimese liikme omad. Tarbimiskaalud arvestavad seda, kas tegemist on lapse või täiskasvanuga. OECD tarbimiskaalude korral on majapidamise esimese liikme kulude väärtus 1, iga järgneva täiskasvanu (alates 14a) kulude väärtus 0,7 ning lapse kulude väärtus 0,5. OECD modifitseeritud tarbimiskaalude korral on esimese liikme kulude väärtus 1, iga järgneva täiskasvanu kulude väärtus 0,5 ning iga lapse kulude väärtus 0,3 (OECD 2019)².

Eestis on hinnatud lapse ülalpidamiskulusid kasutades kulutuste võrdlemise meetoodikaid (Tiit 2004 ning Sammuli jt 2013) ning tarbimiskaalude meetodit (Tiit 2008). Selles uuringus hindame lapse ülalpidamiskulusid nii kulutuste võrdlemise kui ka standardeelarve meetoodikat kasutades.

2.1. Võrdlevanalüüs

2.1.1. Meetoodika

Võrdlevanalüüsi ehk võrdleva hinnangu meetodi puhul võrreldakse lastega ja lasteta leibkondade kulusid. Üheks võimaluseks on kasutada inimeste kulutusi kajastavaid uuringuid (Eestist näiteks leibkonna eelarve uuring (LEU)). See tähendab, et võrreldakse omavahel lastega perede ja lasteta perede kulutusi, kahe erineva perekonnatüübi kulutuste vahe ongi lapse kulu (Sarlo 2013, Thévenon 2009, Hirsch jt 2012). Seda meetodit on päris palju kasutatud¹, sh Eestis kahel korral (2004. a ja 2013. a). Oluline on see, et võrreldaks võimalikult sarnaseid leibkondi (näiteks tuleks üksikvanema leibkonna kulutusi võrrelda üksinda elava

täiskasvanu kulutustega, lastega paari kulutusi ei tohiks võrrelda pensionäride paari kulutustega, sest pensionieas muutuvad tarbimise struktuur ja ka vajadused jne sageli oluliselt).

2004. aastal töötas Ene-Margit Tiit välja lapse vajadustest lähtuva meetodika LEU põhjal lapse ülalpidamiskulude arvutamiseks⁶, sama andmestikku kasutasid lapse ülalpidamiskulude hindamiseks ka Sammul jt 2013. aastal. Tiidu uuring käsitles lapse põhivajadustena kulutusi toidule, eluasemele, püsikaupadele, hügieenile, haridusele, vaba aja veetmisele, kultuurile, hobidele ja meditsiinile. Tiit tõi sarnaselt teiste autoritega, kes on lapse ülalpidamiskulusid võrdlevanalüüsi meetodiga hinnanud, välja kolm olulist aspekti, mis sellise meetodikaga lapse ülalpidamiskulude leidmisel hinnangut mõjutavad. Esiteks põhjustavad teatava nihke alternatiivkulutused, see tähendab, et enamik vanematest loobuvad lapsi saades mingitest oma kulutustest oma laste heaks. Teiseks ei erista leibkonnad LEU uuringus tarbimispäevikuid täites sageli väga täpselt individuaaltarbimist ja ühistarbimist ning rea kululiikide puhul on see ka väga keeruline. Näiteks tõi ta transpordi, kus lapse bussikaart on individuaalne tarbimine, aga pereautoga koolisõit on osa ühistarbimisest juhul, kui vanemad sõidavad edasi tööle. Kolmandaks pole võrdlevanalüüsi meetodiga võimalik välja selgitada, millised kulutused on *vajalikud*, vaid hinnatakse lihtsalt, milliseid kulutusi lastele tehti või oli võimalik teha (Henman 2007).

Et hoida analüüsi järjepidevust ning et oleks võimalik tulemusi võrrelda, kasutasime lapse ülalpidamiskulude hindamiseks esmalt võrdlevanalüüsi meetodit ka selles uuringus.

Analüüsis kasutasime andmeid 2015. – 2016. a kohta (need on kõige uuemad andmed, kuna leibkonna eelarve uuringut viiakse läbi lainetena ehk mitte igal aastal). Analüüsitava perioodi ja praeguse aja vahe on üsna suur, kuid kõik tulemused korrigeerisime vastava kuluartikli tarbijahinnaindeksiga ning kuna majanduskeskkond on selle aja jooksul olnud üsna stabiilne, on võimalik mineviku andmetelt praegust aega edukalt „prognoosida“.

Kaasasime uuringusse vaid 6.–10. tuludetsiili kuulvad leibkonnad, sest jõukamate leibkondade kulutusi ei piira sissetulekud nii oluliselt kui väiksema sissetulekuga leibkondade puhul ning seetõttu on võimalik lapsele tagada „vastuvõetav elukvaliteet“ ehk võimaldatakse lapsele kasvada tema arengut toetavas keskkonnas (vaata ka ptk 1.2.3.). Andmestikust arvasime välja ka erandlikult suure sissetulekuga leibkonnad ning erandlikult suurte või väikeste kulutustega leibkonnad, et need erandid keskmist oluliselt ei mõjutaks. Lisaks jäid analüüsist välja pensioniealiste inimestega (65+) leibkonnad, kuna pensioniealiste tarbimine on sageli tööealiste tarbimisest väga erinev (näiteks juba seetõttu, et terviseseisund takistab teatud tegevuste tegemist). Seega ei ole analüüsis ka näiteks leibkond, kus on last kasvatav pensionär, kuna see on pigem erandlik leibkonnatüüp ning võib moonutada keskmist hinnangut.

⁶ Tiit, E.-M. (2004) Lapse ülalpidamiskulude arvutamise meetodika

Sammuli jt (2013) uuringu eeskujul hindasime laste mõju leibkonna kulutustele lineaarse võrrandisüsteemiga ning selleks, et mitte alahinnata laste mõju kulutustele teiste oluliste faktorite mõjutuste tõttu, lisasime esialgu võrrandisse vaid ühe faktori, milleks on laste arv. See hoiab analüüsi järjepidevana ning väldib multikollineaarsuse probleemi, kus erinevad tegurid mõjutavad lisaks sõltuvale muutujale (kulutuste suurus) ka sõltumatuid muutujaid ehk teisi tegureid. Iga faktori taseme ehk leibkonna tüübi – 1 lapsega, 2 lapsega, rohkem kui 2 lapsega – jaoks hinnati mudeliga eraldi parameetrite suurused, mis väljendavad selle grupi kulutuste erinevust lasteta leibkondade kulutustest.

Lapse ülalpidamiskulusid erinevate kuluartiklite kaupa hindasime vaid kahe täiskasvanuga leibkondades, kuna ühe või kahe lapsega ja kahe täiskasvanuga leibkonnad on Eestis kõige levinumad lastega leibkondade tüübid ning neid on andmestikus kõige rohkem. Ülalpidamiskulude jaotumist eri kuluartiklite vahel vaatasime 12 tarbimise põhirühma kaudu, mis vastavad Eurostati välja töötatud tarbimiskulutuste klassifikaator COICOP-HBS jaotustele. Lapse ülalpidamiskulude sõltuvust lapse vanusest hindasime kahe täiskasvanu ja ühe lapsega leibkondades.

Tulemuste esitamisel oleme ära märkinud, kas faktori tasemete vahelised erinevused on $p < 0,05$ juures statistiliselt olulised (märgitud tärniga) ning tõime välja vaid statistiliselt oluliste mudelite tulemused, mida hindasime F-väärtuste alusel. Kõik tulemused on kohandatud tarbijahinnaindeksiga (2019. aasta hinnanguks on arvestatud jaanuari – novembri keskmist). Lapse kulude kuluartiklite vahel jagunemise hindamisel on iga kuluartikli puhul kasutatud eraldi selle kuluartikli tarbijahinnaindeksit Statistikaameti andmetabelitest.

2.1.2. Tulemused

Keskmiised lapse ülalpidamiskulud LEU 2015.–2016. aasta andmete põhjal tarbija-hinnaindeksiga kohandades on 388 eurot (tabel 2).

Tabel 2. Lapse ülalpidamiskulud (eurot kuus) tarbimise järgi puhastatud andmestiku põhjal

	Üks laps	Kaks last	Rohkem kui kaks last	Keskmine	Kaalutud keskmine
Ühe täiskasvanuga	509	-	-	509	509
Kahe täiskasvanuga	401	352	347	366	371
Kaalumata keskmine (kokku)					385
Kaalutud keskmine (kokku)					388

Analüüs kinnitas varasemaid tulemusi ehk et mida väiksem on leibkond, seda suuremad on kulud lapse kohta ehk kõige suuremaid kulutusi lapsele tehakse ühe lapse ja ühe täiskasvanuga leibkonnas, mis on seletatav mastaabisäästuga – kui peres kasvab mitu last, on võimalik taaskasutada mitmeid asju, mida vanematele lastele on ostetud (lapsevanker, voodi, riided, mänguasjad jne). Samuti on kulusid, mis ei kasva oluliselt, kui leibkond suureneb (näiteks eluasemekulud ei pruugi märgatavalt kasvada, kui pere just uut elupinda soetama ei pea).

Võrdlevanalüüsi meetodiga hinnatud lapse kulu ühe vanema kohta on keskmiselt kokku 194 eurot. Arvestades erinevat laste arvu leibkonnades, siis on keskmine ülalpidamiskulu vahemikus 174–201 eurot kuus. See on võrreldes 2013. aasta (tarbijahinnaindeksiga kohendatud) 157 euroga vanema kohta küll üsna suur kasv, kuid on siiski märkimisväärselt madalam kui praegune miinimumelatis (292 eurot). Mõnevõrra suuremad kulud võrreldes eelmise uuringuga on ootuspärased, kuna eestlaste sissetulekud on kasvanud ning üldiselt kaasneb sellega ka tarbimise kasv. On tavaline, et mitmed tooted ja teenused, mida varem ei olnud väikese sissetuleku tõttu võimalik endale lubada, muutuvad võimaluste paranedes väga tähtsaks. Järgnev tabel 3 näitab lapse ülalpidamiskulu jaotumist kuluartiklite vahel.

Tabel 3. Lapse ülalpidamiskulude jaotumine erinevate kuluartiklite vahel

Kuluartikkel	Üks laps	Kaks last	Kolm last	Keskmine
Toit ja mittealkohoolsed joogid	63*	68*	71*	67
Transport	92*	36*	48*	59
Vaba aeg	39*	53*	53*	49
Riided ja jalanõud	58*	39*	26*	41
Majapidamisvahendid	49*	26*	39*	38
Hotellid, restoranid, kohvikud	37*	39*	29*	35
Muud kaubad ja teenused	28*	32*	21*	27
Eluase	16*	18*	16*	16
Haridus	11*	18*	20*	16
Side	12*	10*	11*	11
Tervishoid	-1 ^{n.s.}	10*	14*	8
Kokku	402	349	347	366

Väga suure lisakulu moodustab lastega leibkondades võrreldes lasteta leibkondadega transport. Eriti oluline kuluartikkel on see ühe lapsega leibkondades. See kulu lapse kohta langeb aga märgatavalt, kui peres on rohkem kui üks laps, mis on loogiline, kuna sageli tuleb lapsed viia samasse lasteaeda/kooli/huviringi. Kolme lapsega leibkondades on transpordikulud lapse kohta jällegi veidi suuremad, sest lisandub sõite, mis siiski ei ole ühised (igal lapsel on omad sõbrad, kellel külas käiakse jne).

Keskmiselt on kõige suurem aga kulu toidule ja mittealkohoolsetele jookidele, mis analüüsi tulemusel leibkondade suurenedes just kui kasvaks, kuid peame seda kasvu juhuslikuks ja sellest tingituks, et on väga vähe mitme lapsega leibkondi, kus kõik lapsed on väga väiksed (toidukulu lastel vanusega üldiselt kasvab).

Väga olulised on ka kulutused vabale ajale. Vaba aja kulutuste hulka kuuluvad kulutused mänguasjadele, hobidega seotud kulud (spordivahendid, muusikainstrumendid jms), raamatud, ürituste piletid, teatud elektroonika (arvutid, kõlarid jms) ja mitmed koolitarbed (LEU liigituses on need teadmata põhjusel vaba aja, mitte hariduse kulude all). Vaba aja kulutused on kõige madalamad ühe lapsega leibkondades ja kasvavad tunduvalt kahe ja rohkema lapsega leibkondades.

Olulised on ka kulutused riidele ja jalanõudele. Ootuspärast esineb siin selge mastaabiefekt. Vanematele lastele väikseks jäänud riideid saab sageli anda noorematele lastele, eriti kui lapsed on samast soost.

TRANSPORT

TOIT

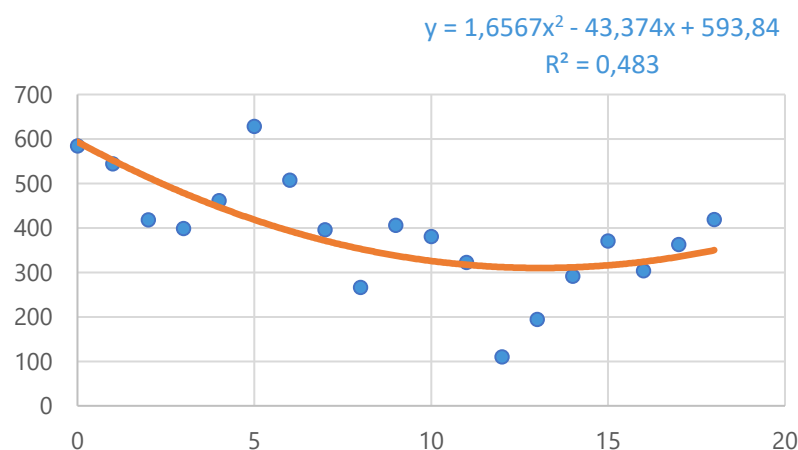
VABA AEG

RIIDED

Muude kaupade ja teenuste kulude alla liigituvad mitmeid personaalsed kulud nagu juuksuris käimine ja hooldusvahendid, aga ka sotsiaalkaitse ja kindlustuse (sh eluruumide kindlustus) kulud. Mitmed nendest kulutustest on otseselt seotud lastega ja näiteks eluruumide kindlustus võib suuremates leibkondades olla kõrgem, sest elatakse suuremas korteris või majas. Üllatavalt on aga eluasemekulud 2013. aastaga võrreldes (kus need olid keskmiselt 35 eurot) üsna märgatavalt langenud. Siin ei tohi aga järeldada, et eluasemekulud üldiselt on langenud, vaid et vahe lastega ja lasteta leibkondade kulutuste vahel on vähenenud.

Hariduskulud on küll üsna tagasihoidlikud, kuigi selle kuluartikli alla kuuluvad õppemaksud (sh lasteaia osalustasud) ja tasulised huviringid⁷. Keskmised sidekulud on võrreldes 2013. aasta tulemustega jäänud samaks. Ehkki tehnoloogia uueneb pidevalt ja turule ilmub järjest uusi vidinaid ja seadeldisi, muutub vanem tehnoloogia samal ajal üsna kiiresti järjest odavamaks. Tervisekulud on ootuspäraselt kõige väiksemad kulud, sest arstiabi on lastele üldiselt tasuta.

Lapse ülalpidamiskulu on LEU andmetel kõige kõrgem kohe pärast sündi ja beebieas ning langeb siis (joonis 2) kuni teismeeani (12–13 a), mil see uuesti natuke kasvama hakkab.

Joonis 2. Lapse ülalpidamiskulude muutumine vanuse kasvades (silutud mudel)

Kõrged kulud beebieas on seletatavad suurte ühekordsete ostudega, mis lapse sündides teha tuleb (vanker, võrevoodi, mähkimisalus jne). Lasteaeda ja kooli minnes aga mitmed kulud vähenevad ning kõige väiksemad on need algkoolis ja põhikooli alguses, sest ära kaob üsna suur lasteaia kohatasu. Teismeeas hakkavad kulud aga jälle tasapisi kasvama, sest oluliseks saab erinevate tehnikavidinate, moeriiete vms omamine. Silutud mudeliga hinnatud lapse ülalpidamiskulud eri vanusrühmades on esitatud tabelis 6.

⁷ Hariduskulud võivad olla tagasihoidlikud seoses LEU andmekogumise eripäradega. Nimelt kogutakse leibkonna kulutusi kahe nädalase perioodi jooksul ning võib juhtuda, et kohatasude või õppemaksude maksmise hetk ei lange sellesse perioodi.

Tabel 6. Lapse ülalpidamiskulu eri vanuses ja vanuserühmas

VANUSERÜHM	LAPSE ÜLALPIDAMISKULU (€/KUU)
Kuni aasta	584
1–2	534
3–6	434
0–6	486
7–10	348
11–13	313
7–13	333
14–16	317
17–18	342
14–18	327

LEU 2015.–2016. a andmete põhjal on lapse ülalpidamiskulud suure ja keskmise asustustihedusega piirkondades sama suured (keskmiselt u 405 eurot), mis on paljuski tingitud sellest, et andmestik oli üsna vähe leibkondi, kes elavad keskmiselt asustatud piirkonnas. Küll aga erinesid hõreda asustusega piirkondades elavate leibkondade lapse ülalpidamiskulud keskmiselt ja tihedalt asustatud piirkondade leibkondade lapse ülalpidamiskuludest. Hõredalt asustatud piirkondades on LEU andmetel lapse keskmine ülalpidamiskulu 346 eurot kuus.

Suuremad erinevused tulid aga välja vaadates eraldi Tallinna, muud Harjumaad, Tartut ja Pärnut, Ida-Virumaad ning ülejäänud Eestit. Tallinna ja Tartu + Pärnu keskmiste lapse ülalpidamiskulude erinevus ei tulnud statistiliselt oluline ehk ei saa öelda, et need erinevad. Oluliselt madalamad on keskmised kulud muudes piirkondades, eriti Ida-Virumaal (tabel 7). Ida-Virumaa selge eristumine on ühelt poolt tingitud kindlasti võimaluste piiratusest, teiselt poolt aga võib erinevus olla ka kultuuriline. Oluline on meenutada, et analüüsi on kaasatud vaid 6.–10. tuludetsiili kuuluvad leibkonnad ehk ka Ida-Virumaa tulemust ei mõjuta kõige vaesemad leibkonnad. Statistiliselt oluline erinevus on ka Tallinna ja Harjumaal (ilma Tallinnata) keskmiste lapse ülalpidamiskulude vahel.

Tabel 7. Lapse ülalpidamiskulud eri piirkondades

Tallinn	431
Harjumaal ilma Tallinnata	304*
Tartu ja Pärnu	336 ^{n.s.}
Ida-Virumaa	166*
Ülejäänud Eesti	315*

Vaatasime piirkondadevahelisi erinevusi ka erinevate kuluartiklite kaupa (tabel 8). Statistiliselt olulised erinevused on esitatud järgnevas tabelis. Kõik kuluartiklid, mille puhul ei olnud piirkondadevahelised erinevused statistiliselt olulised, on koondatud muude kulutuste alla.

Analüüsist selgus, et kõige suuremad erinevused piirkondade vahel ilmnevad laste toidukuludes, riiete ja jalanõude kuludes, hotellide ja restoranide kuludes, transpordikuludes ja vaba aja kuludes. Ülaltoodud tabeli puhul tuleb aga arvestada, et see on laste osa kulutustest ehk ei väljenda seda, kui palju ühes või teises piirkonnas üldiselt eri kuluartiklitele kulutatakse. Tabelis 8 on kajastatud iga piirkonna lasteta leibkondade (arvestatud on vaid

kahe täiskasvanuga leibkondi) kulude erinevust lapsega leibkondade (arvestatud on vaid kahe täiskasvanuga ja 1–2 lapsega leibkondi) kuludest.

Kõige väiksemad on kulud pea igas kategoorias Ida-Virumaal ja seda nii lapse kui leibkonna vaates. Võrdlevanalüüsi meetodika puudus on aga see, et ei ole võimalik öelda, mis täpselt nii suure kulude erinevuse põhjustab. Näiteks on oluline eristada kulusid, mis ongi objektiivselt Ida-Virumaal madalamad (näiteks võivad lasteaia kohatasud või huviringide tasud olla selles piirkonnas madalamad). Sellistele küsimustele aitab vastuseid leida standardeelarve. Võrdlevanalüüsi põhjal saab aga öelda, et lapsele kulutatakse rohkem Tallinnas ja teistes suuremates linnades, mis ei ole Ida-Virumaal.

Tabel 8. Lapse ülalpidamiskulude jagunemine eri kuluartiklite vahel eri piirkondades

	Tallinn	Harjumaa ilma Tallinnata	Tartu ja Pärnu	Ida-Virumaa	Ülejäänud Eesti
Toidukulud	86	61	34	57	55
Riided ja jalanõud	44	48	38	23	39
Hotellid, restoranid, kohvikud	41	39	16	17	35
Tervishoid	8	6	-2	-10	3
Transport	83	21	105	-7	35
Side	12	10	1	5	11
Vaba aeg	60	43	27	21	35
Haridus	20	22	15	5	9
Muud teenused ja kaubad	28	36	43	19	24
Muud kulutused	40	54	13	30	58
Kokku	431	303	337	168	309

* Väikesed erinevused selle tabeli "kokku" lahtri ja tabel 7 vahel tulenevad ümardamisest ning sellest, et tabelis 8 ei ole arvestatud alkoholile tehtud kulutusi. Tulemuste tõlgendamiseks tuleb olla ettevaatlik, kuna LEU andmetes võib olla küsitavusi – inimesed täidavad ise erineva detailsuse astmega päevikuid.

Võrdlevanalüüsi olulisimad tulemused:

- 1) Lapse ülalpidamiskuludes esineb **mastaabisääst** – leibkonna suurenedes kulud vähenevad.
- 2) Lapse ülalpidamiskulud muutuvad **lapse vanusega**.
- 3) **Lastele kulutatakse keskmiselt kõige rohkem suurlinnades**, v.a Ida-Virumaal, kus kulutatakse kõige vähem.
- 4) Võrdlevanalüüsi meetodiga hinnatud keskmine lapse **ülalpidamiskulu vanema kohta on oluliselt väiksem kui kehtiv miinimumelatise määr**.

2.2. Standardeelarve

2.2.1. Metoodika

Standardeelarve koosneb toodetest ja teenustest, mida erinevat tüüpi majapidamised (nt üksikud inimesed, paarid, lastega paarid jne) vajavad, et saavutada mingi kindel heaolu (Warnaar 2009). Standardeelarveid on siiani peamiselt koostatud minimaalse ostukorvi koostamiseks, kuid on tehtud ka mõned kõrgema sissetulekuga inimestele mõeldud ostukorvid või keskmised ostukorvid⁴. Kõige minimaalsemas ostukorvis (*basic basket*) on need kaubad, mis garanteerivad minimaalse heaolutaseme. See, mida on ilmtingimata vaja, sõltub juba ühiskonna ootustest: kas ilmtingimata vajalik on see, mis tagab ellujäämise või see, mis tagab aktsepteeritava elustandardi? Samuti on minimaalselt vajatava nimekiri aja jooksul muutuv. Hädavajalikust rohkemat (hobid, reisid) on keeruline määrata, sest need sõltuvad juba individuaalsetest eelistustest (Warnaar 2009).

Standardeelarveid on kolme tüüpi (Warnaar 2009):

- detailsed standardeelarved, kus kõik tooted ja teenused on kirja pandud väga täpselt;
- kategoriseeritud standardeelarved, kus kulutused on kirja pandud vaid teatud tarbimiskategooriate kaupa;
- tarbimiskulutustel põhinevad eelarved, milles kasutatakse tarbimisuuringute andmeid.

Standardeelarve tegemisel on mitu etappi. Esiteks on vaja kokku leppida, mida mõeldakse minimaalselt vajatava või soovitava all. Minimaalselt vajatava alla peaksid kuuluma tooted ja teenused, mis aitaksid täita nii füüsilisi, sotsiaalseid kui psühholoogilisi vajadusi. Teiseks koostavad erinevad rühmad nimekirjad vajatavast. Seejärel kontrollitakse ostukorvi sisu ning viimases etapis kontrollitakse ostukorv uuesti üle, arvestades erinevate majapidamiste tüüpidega ning arvutatakse kokku ostukorvi hind. Rühmad võivad koosneda näiteks ekspertidest (Warnaar 2009).

Üks võimalus kulude jagamiseks on järgmine (Warnaar 2009):

- **fikseeritud kulud** – need on kulud, mida makstakse lepingu alusel (üür, laen jne), neid kulutusi ei saa majapidamised kiiresti muuta;
- **ette planeeritavad kulud** – kulutused, mida tehakse ebaregulaarselt (näiteks uus mööbel, auto);
- **igapäevased kulud** – näiteks toit, hügieenitarbed, riided.

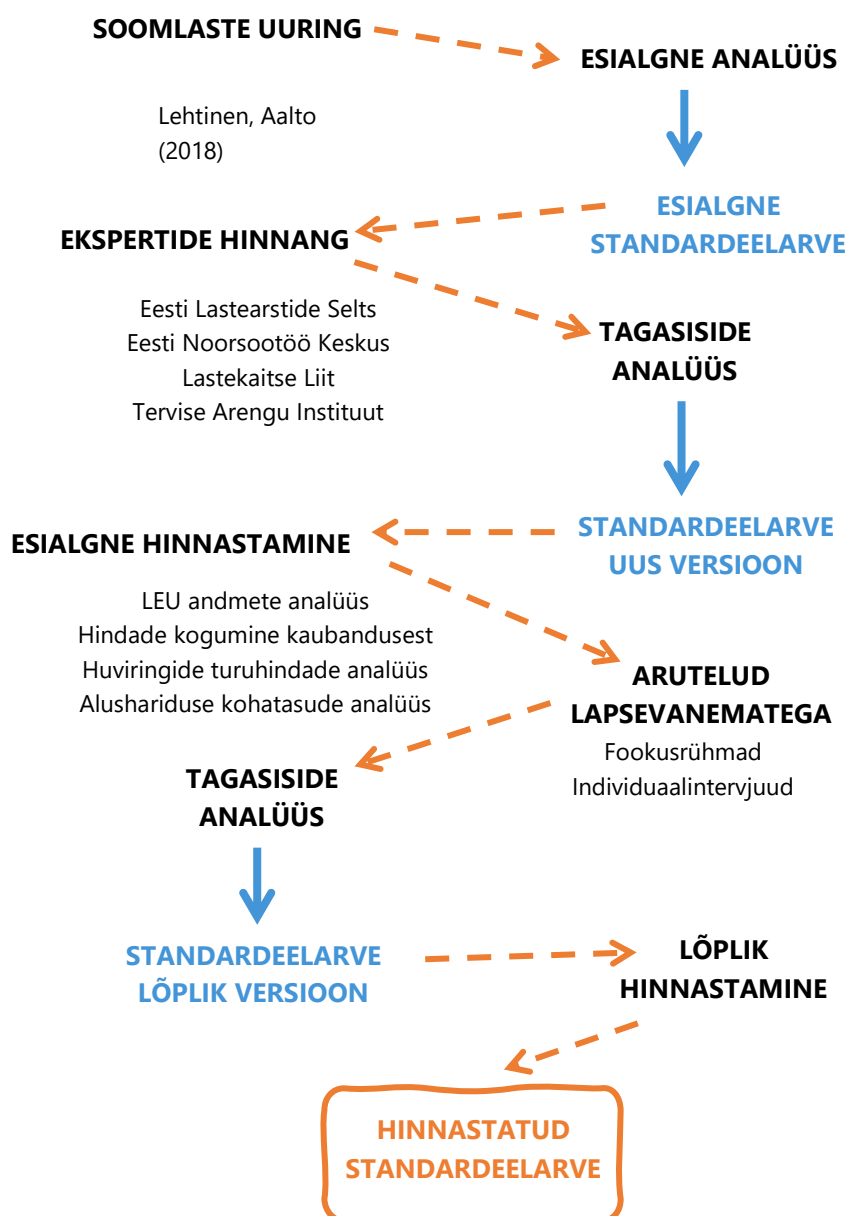
OLULINE: standardeelarvesse kuuluvate kaupade ja teenuste hinnad on üldiselt pärit **kaubandusest**. Siin ei arvestata võimalusega, et mingeid kaupu saadakse tasuta sugulaste või tuttavate käest, sest ei saa luua eeldust, et kõigile on sellised võimalused kättesaadavad.

MIS ON
STANDARDEELARVE?

STANDARDEELARVE
TEGEMINE

Henman (2007) ja Sarlo (2013) kirjeldavad põgusalt, milliste kuluartiklitega peaks laste ostukorvi koostamisel arvestama.

- **Eluasemekulud** – nende arvestamine on praktikas üsna keeruline, kuna inimeste soovitatavad ja võimalikud eluasemed on väga erinevad. Eluasemekulusid arvestatakse keskmise üürikuluna. Samas nt Sarlo (2013) kirjeldab, et eluasemekulusid ei ole mõistlik lapse kuludes arvestada, kuna kinnisvara on rohkem investeeering kui kuluartikkel ning sageli oli maja või korter olemas juba enne lapse sündi ning jääb vanematele edasi ka siis, kui laps elab juba eraldi. Samas tuleb elatise maksmise kontekstis arvestada, et vanemate lahkuminekul peab vähemalt üks neist uue eluaseme soetama.
- **Energiakulud** – lisakulu elektri- ja gaasienergia tarbimisest seoses laste perre tulekuga.
- **Toidukulud** – lapse toidukulude hindamiseks arvestatakse nende toiduainetega, mis on vajalikud tervislikuks toitumiseks. Väljas söömine toidukulude hulka ei kuulu.
- **Riided ja jalanõud** – siia kuuluvad igapäevaseks kasutamiseks ning pidulikeks sündmusteks vajalikud riided. Eeldatakse, et riiete ja jalanõude eluiga on üks aasta. Samas näiteks Percival, Harding (2006) jätsid riided ostukorvist välja põhjendusega, et on keeruline hinnata, millised riided on hädavajalikud.
- **Majapidamistarbed ja -teenused** – laste osa koduste toodete tarbimisel (sh mööbel, kodutarbed, sööginõud, puhastusvahendid jne).
- **Lastehoiu kulud**
- **Tervisekulud** – üldiselt põhinevad arvutused tervetel lastel, kuid tervisekulude hulka kuuluvad nt mõnikord vajatavad retseptiravimid. Hambaarstil käimist siia ei arvestata.
- **Transpordikulud** – siia hulka kuuluvad kulutused kütusele, mida tehakse selleks, et viia last kooli, lasteaeda, huviringidesse või vaba aja tegevustesse. Laste turvavarustus kuulub samuti transpordikulude alla.
- **Vaba aja kulud** – mänguasjade, raamatute, spordivahendite keskmine hind üle nende eluea. Perepuhkused siia kulukategooriasse ei kuulu.
- **Isikliku hügieeni kulud** – näiteks hambapasta, šampoon, juukselõikus jne.
- **Alternatiivkulu** – see tähendab kaotust palgas seoses laste eest hoolitsemisega. Alternatiivkuluga pole ostukorvides arvestatud.
- **Ajakulu** – aeg, mis pühendatakse lapse eest hoolitsemisele. Ajakuluga pole ostukorvides arvestatud.

Joonis 3. Standardeelarve tegemise metoodika

Standardeelarve koostamisel võtsime aluseks Soomes koostatud standardeelarve erinevate leibkonnatüüpide kohta⁸. Seejärel analüüsisime lastega ja lasteta leibkondade kuluartikleid ning koostasime loetelu erinevatest toodetest ja teenustest, mis on vajalikud lapse kasvatamiseks (kasutasime seega detailse standardeelarve meetodit). Tegime kaks nimekirja, mõlemad koosnevad toodetest ja teenustest, mida on vaja lapsele füüsiliselt, emotsionaalselt ja sotsiaalselt vastuvõetava elukvaliteedi kindlustamiseks, kuid üks ostukorv on väiksem ja teine on keskmine. Erinevus on tingitud toodetest ja teenustest, mille vajalikkuses lapsevanemad olid eri meelel (vaata ka ptk 1.2.3.).

⁸ Lehtinen, A-R., Aalto, K. (2018). *Mitä eläminen maksaa? Kohtullisen minimin viitebudjettien päivitys vuodelle 2018*. Helsinki: Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja

Nimekirjad saatsime kommenteerimiseks ekspertidele

- Lastekaitse Liidust,
- Eesti Noorsootöö Keskusest,
- Eesti Lastearstide Seltsist.

Nimetatud organisatsioonides viidi läbi arutelud ehk igast organisatsioonist tagasisidestas standardeelarvet mitu inimest ning tagasiside esindas organisatsiooni üldist seisukohta. Lisaks andsid kirjalikult tagasisidet kaks noorsootöötajat väiksematest noorsootöökeskustest.

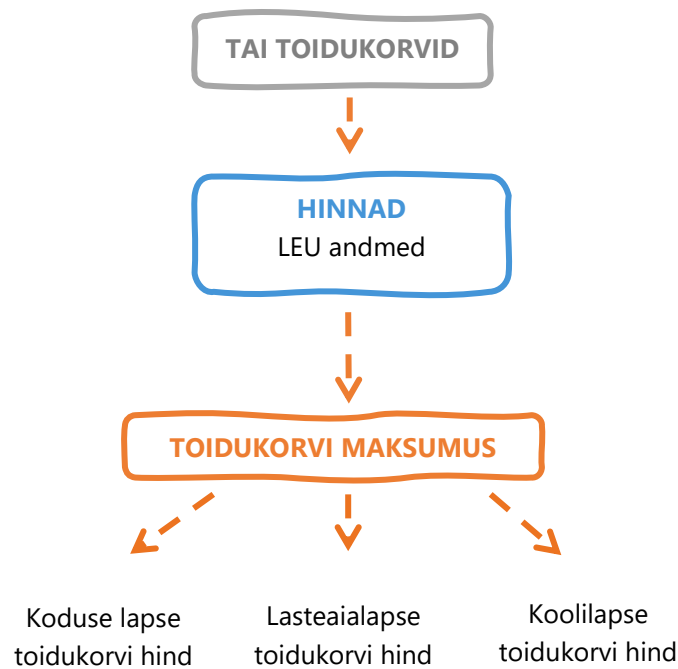
Lisaks võtsime ühendust Tervise Arengu Instituudiga (TAI), sealseid eksperdid koostasid toidukulude arvestamiseks eri vanuses lastele näidismenüüd.

Pärast ekspertidelt tagasiside saamist täiendasime ostukorve. Seejärel alustasime kaupade hinnastamist ning lapsevanematelt tagasiside kogumist.

Viisime läbi fookusgruppide intervjuud Tartus, Tallinnas ja Pärnus. Lisaks viisime läbi kaks individuaalintervjuud inimestega, kes ei saanud fookusgruppides osaleda. Kirjalikult andsid tagasisidet veel neli vanemat. Fookusgruppides osales kokku 20 inimest ehk kokku arutati standardeelarve kriitilisemad kohad läbi 26 lapsevanemaga. Fookusgrupis osalejate leidmiseks panime kuulutused Facebooki gruppi „Positiivne ja rahumeelne vanemus“, milles on üle 13 000 liikme ning Facebooki gruppi „Pärnu emmed“, milles on üle 1400 liikme. Fookusgruppide juures pidasime silmas, et neis osaleks igas vanuses laste vanemaid ning et oleks vanemaid nii linnadest kui ka väiksematest asulatest.

Pärast arutelusid vanematega täiendasime standardeelarvet ning hinnastasime lõplikult erinevad kuluartiklid. Standardeelarved koostasime kokku viiele vanuserühmale: 0–1aastased, 1–2aastased, 3–6aastased, 7–12aastased ning 13–17aastased. Lisaks tegime eraldi eelarved Tallinna piirkonnale (vaata ka ptk 1.2.3).

2.2.2. Standardeelarve kuluartiklid ja hinnad

Joonis 4. Toidukorvi maksumuse hindamise metoodika

Toidukulude hindamisel kasutasime Tervise Arengu Instituudi (TAI) ekspertide koostatud nimekirju toiduainetest ja nende kogustest, mis tagavad lapsele tasakaalustatud ja mitmekesise toitumise. Toidukogused arvasime vanuserühmade kaupa, arvestades laste energiavajadust. Standardeelarves arvestame vanuserühma keskmise energiavajadusega (hinnatud TAI ekspertide poolt):

- 1–2aastastel 1000kcal;
- 3–6aastastel 1400kcal;
- 7–12aastastel 2000kcal;
- 13–17aastastel 2600kcal.

Kui lapse vanus on vanuserühma ülemises otsas ja/või ta tegeleb aktiivselt spordiga, siis on tema päevane energiavajadus suurem.

Lasteai lapsel peaks TAI hinnangul lasteaiapäevadel päevasest energiavajadusest umbes 80% katma lasteaias pakutav toit. Koolilapsel katab koolilõuna umbes 20% koolipäevade päevasest energiavajadusest. Täpne nimekiri erinevatest toiduainetest ning kogustest energiavajaduse järgi on esitatud lisadokumendina.

Toidu hinna määramisel kasutasime Leibkonna eelarve uuringu (LEU) andmeid. Leidsime erinevate toiduainete tüki/kg/l/ml keskmise hinna. Kuna LEU andmetest oli võimalik kasutada 2016. aasta andmed, korrigeerisime hinda tarbijahinnaindeksi muutusega, arvestades toidu ja mittealkohoolsete jookide osaga. LEU kuluartiklid polnud mõnede toiduainete arvestamiseks piisavalt detailsed ning seetõttu otsisime neile kaupadele kaubandusvõrgust vajalikud hinnad. Vaatasime erinevate toodete hindu kauplusekettides Coop, Selver, Prisma

ja Maxima. Valisime hinna järgi odavuselt kolmandad või kauplustes enimmüüdud tooted ning leidsime nende kaupade keskmise hinna.

Järgnevas tabelis on toidukorvi hinnad erinevate toiduainete gruppide ning energiavajaduse kaupa. Suurema osa toidukuludest moodustavad köögiviljad, lihatooted ning puuviljad. See toidukorvi hind kehtiks siis, kui kogu energiavajadus kaetaks lapsel kodus.

Tabel 9. Toidukorvi hind eri energiavajaduse korral eurodes

Toiduainete grupid/energiavajadus	1000kcal ostukorv	1400kcal ostukorv	2000kcal ostukorv	2600kcal ostukorv
Teraviljatooted	5,8	7,9	13,0	17,8
Köögiviljad	16,3	25,1	35,5	41,4
Puuviljad	16,7	18,8	20,7	28,5
Piimatooted	13,0	15,2	20,5	22,9
Kala, kana, liha, muna	14,6	22,2	30,3	36,1
Rasvad	1,4	2,0	3,0	3,8
Pähklid, seemned	2,5	3,8	4,9	8,6
Maiustused (mesi, suhkur, moos, šokolaad)	1,4	3,5	6,3	7,7
KOKKU	71,4	98,6	134,2	166,8

Allikas: TAI, LEU, hinnavaatlus.

Standardeelarves arvestasime, et 3–6aastased lapsed käivad lasteaias ja saavad 80% oma päevasest energiavajadusest sealsest toidust ning koolilapsed söövad koolilõunaid, mis katavad 30% nende päevasest energiavajadusest. Tegemist on TAI antud hinnanguga. Need kehtivad lasteaia- ja koolipäevadel, nädalavahetustel kaetakse kogu lapse energiavajadus kodus.

Alla aastaste laste toidukulude hindamine on keeruline ülesanne ning nõuaks pigem individuaalset lähenemist. Nii väikeste laste toidukulu sõltub sellest, kas laps saab rinnapiima või piimasegu, millal alustatakse lisatoidu pakkumist ning kas lisatoit ostetakse poelettidelt või valmistatakse ise kodus. Standardeelarve koostamisel lähtusime seetõttu Eesti Lastearstide Seltsi soovitustest imiku toitmisel.

Esimesel kuuel elukuul on soovitatav last toita rinnapiimaga ning seejärel alustada lisatoidu pakkumist (Uibo jt 2012). Siiski on TAI statistikast teada, et mitte kõigil emadel pole erinevatel põhjustel võimalik toita last vaid rinnapiimaga ning seetõttu kasutakse ka piimasegusid. TAI andmetel oli 2018. aastal täielikult rinnapiimal 77,4% ühe kuu vanuseid lapsi ning 64,7% kolme kuu vanuseid lapsi⁹. Alates kuuendast elukuust alustatakse lisatoiduga harjutamist. Kogused on järgnevad (Uibo jt 2012):

⁹ SR91: Imikute rinnapiimaga toitmine toitmise kestuse ja maakonna järgi

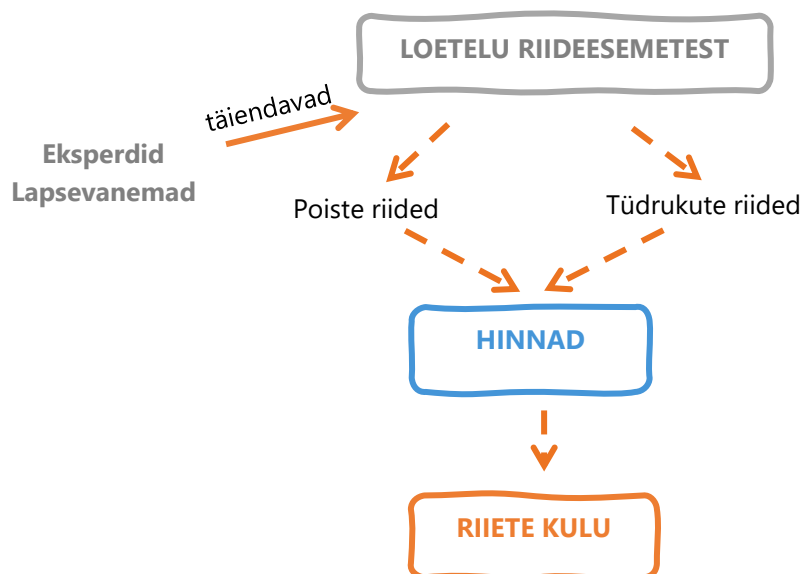
[http://pxweb.tai.ee/PXWeb2015/pxweb/et/01Rahvastik/01Rahvastik__02Synnid/SR91.px/table/tableViewLayout2/?rxid=f231613f-398f-44b7-be05-87406ba9fa4a]

- 6kuuselt 50–100 g päevas;
- 7kuuselt 100–150 g päevas;
- 8kuuselt 200 g päevas;
- 9kuuselt 250 g päevas;
- 10kuuselt 300 g päevas;
- 11kuuselt 350–400 g päevas;
- 12kuuselt 400–500 g päevas.

Lisatoidu hinna saime LEUst, kus on eraldi lastetoidu artikkel; hinda ühe kilogrammi kohta korrigeerisime tarbijahinnaindeksi muutusega. Lisatoidule aastas kuluva summa jagasime kuude peale ära.

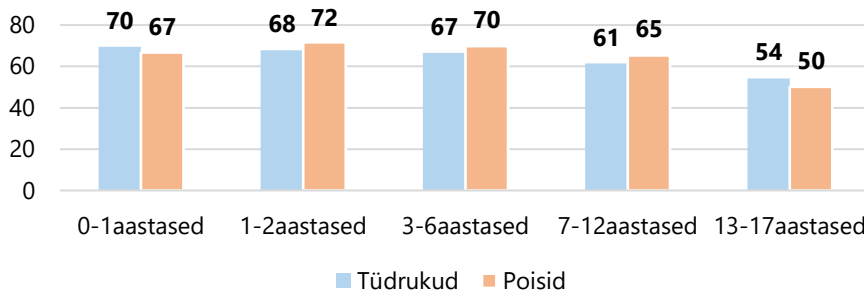
Piimasegu hinna arvestamisel lähtusime TAI statistikast rinnaga toitmise kohta esimesel kuul kuul. Eeldasime, et need lapsed, keda ei toideta täielikult rinnapiimaga, saavad piimasegu. Vajamineva koguse soovitasid lastearstid: kolmenädalane kuni kahekuune laps vajab ööpäevas 600–700 ml piimasegu, 2–5kuune vajab 700–900 ml ning 6kuune laps 900–1000 ml. Leidsime poole aasta jooksul vajatava piimasegu koguse ning hinna määrasime kauplusekettide (Coop, Selver, Prisma, Maxima) erinevate piimasegude hindade keskmiste abil.

Alla aastase lapse toidukulude hindamine on üsna ligikaudne, sest tõenäoliselt ülehindame lisatoidu (tahke toit) hinda, kuna oleme siinkohal arvestanud, et kogu lisatoit ostetakse poest. Tegelikuses tehakse suure tõenäosusega osa spetsiaalsest lastetoidust ka kodus, mistõttu tuleb hind ühe kilogrammi kohta ilmselt soodsam kui poekettidest ostetuna. Teiseks alahindame tõenäoliselt piimasegule kuluvat raha, sest piimasegu vajaduse oleme arvanud vaid kuni pooleaastaseks saamiseni. Tegelikult on piimasegu ka pärast lisatoiduga alustamist vajalik, kuid meil puuduvad andmed selle kohta, kui paljud lapsed saavad lisatoiduga rinnapiima ning kui paljud piimasegu. Kuna toidukorvi maksumus hinnatakse 0–1aastaste laste vanuserühma kohta, siis need üle- ja alahindamised mingil määral ka tasakaalustavad üksteist.

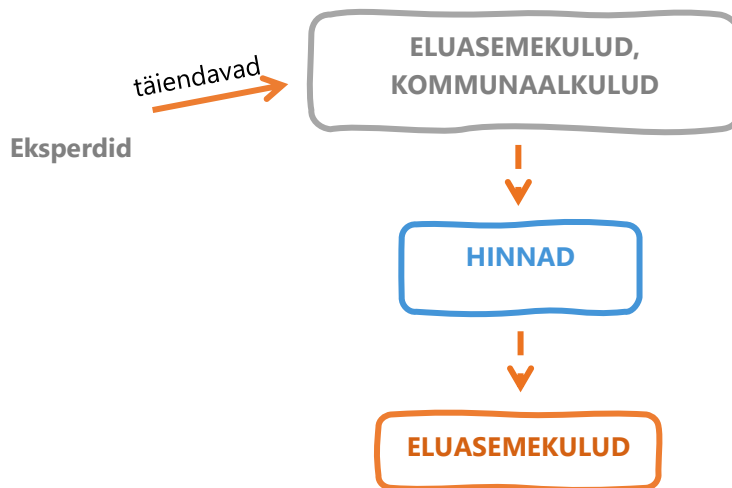
Joonis 5. Riiete kulu hindamise meetodika

Riiete ja jalanõude nimekirja aluseks võtsime Soomes koostatud standardeelarved, mida muutsime, arvestades Eesti laste vajadusi. Nimekirjad vaatasid üle eksperdid ning lapsevanemad. Riiete ja jalanõude hinna määramine sõltub nooremas eas palju vanemate eelistustest ning teismeeas juba lapse enda maitsest. Standardeelarvesse kuluhinnangu saamiseks kasutasime suurtes kauplusekettides (Prisma, Maxima, Selver) müüdavate erinevate riideesemete hindasid. Sama lähenemist kasutasid ka Soome eksperdid 2018. aastal ilmunud uuringus. Vanuserühmas vaja minevate riietusesemete hinna arvutamisel arvestasime riietuseseme elueaga, mida hindasid samuti eksperdid ning lapsevanemad.

Joonis 6. Tüdrukute ja poiste riiete ja jalanõude kulu eri vanuserühmas (eurot kuus)

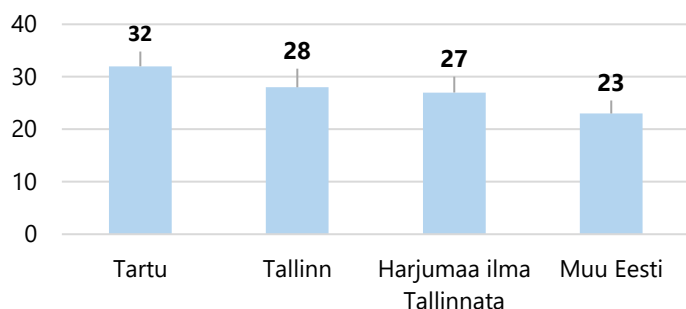
Riiete kulu puhul tuleb aga silmas pidada, et standardeelarves ei arvestata, et riideid on võimalik saada sugulastelt, tuttavatelt, vanematelt lastelt või Facebooki gruppidest. Selliste võimaluste kasutamine võib kulutusi riidele oluliselt langetada, kuid ei saa eeldada, et sellised võimalused on kõigil olemas.

Joonis 7. Eluasemekulude hindamise meetodika

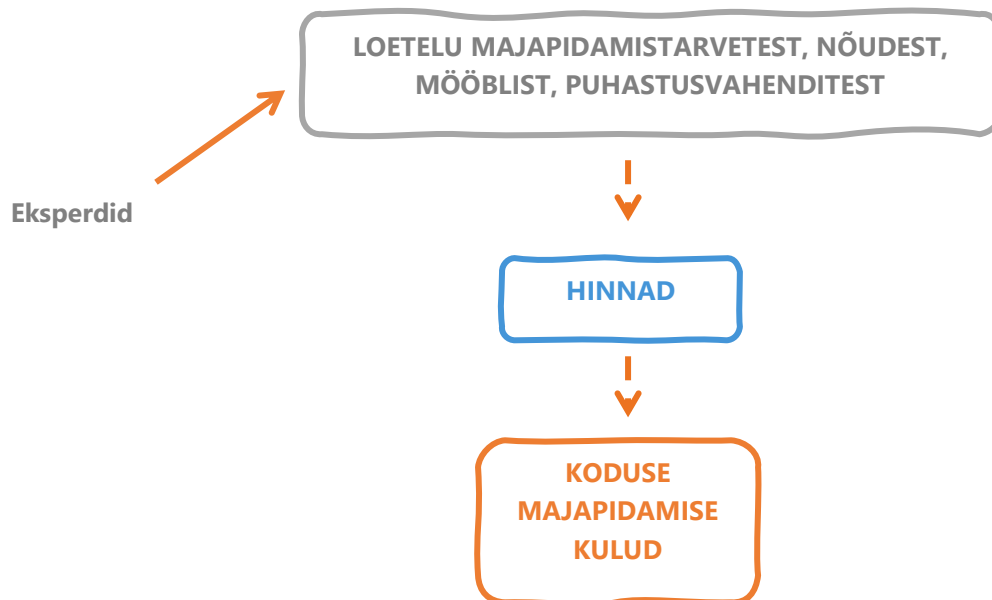
Eluasemekulude hulka kuuluvad otsesed kulud eluasemele (nt üürikulu) ning kommunaalkulud (vesi, elekter, gaas, küttekulud). Eluasemega seotud kulude hinnad võtsime LEUst ning laste osa hindamiseks kasutasime tarbimiskaale. Kuna lapse perre tulek eluasemekulusid väga palju ei suurenda (nt üür jääb ikka samaks, kui pere elukohta ei vaheta),

kasutasime väiksema koefitsiendiga kaale ehk modifitseerimata OECD kaale, kus lapse kaaluks on 0,3. Väiksema kaalu kasutamist toetasid ka võrdlevanalüüsi tulemused. Selliselt leitud lapse eluasemekulud erinevates Eesti piirkondades on esitatud järgmisel joonisel.

Joonis 8. Lapse eluasemekulud Eesti eri piirkondades (eurot kuus)

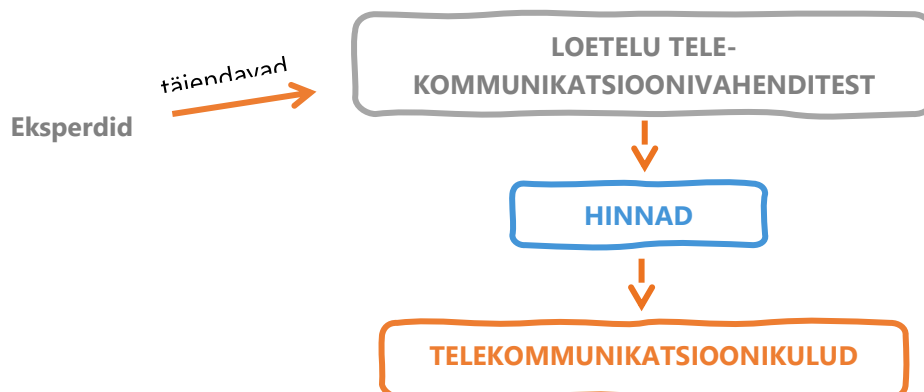
Eraldi standardeelarve tegime selles uuringus Tallinnale, kuna pealinnas on mitmed kulud märgatavalt kõrgemad, kuid vajadusel on võimalik eristada ka teisi piirkondi, näiteks lapse eluasemekulud on LEU andmetel kõige suuremad hoopis Tartus ning kui Tartut ja Harjumaad „muu Eesti“ jaotusest välja ei võta, ei eristu Tallinna eluaseme kulud muu Eesti kuludest. Teatud kulude puhul võivad eristuda hoopis maapiirkonnad ja linnapiirkonnad (näiteks transpordikulude puhul), kuid LEU andmetel põhinev võrdlevanalüüs seda ei kinnitanud. Siiski on oluline arvestada, et kuigi osad kulud võivad maapiirkondades olla kõrgemad, on teised jällegi madalamad (nt tavaliselt eluasemekulud) ning see võib erinevused ka ära tasandada.

Joonis 9. Koduse majapidamise kulude metoodika

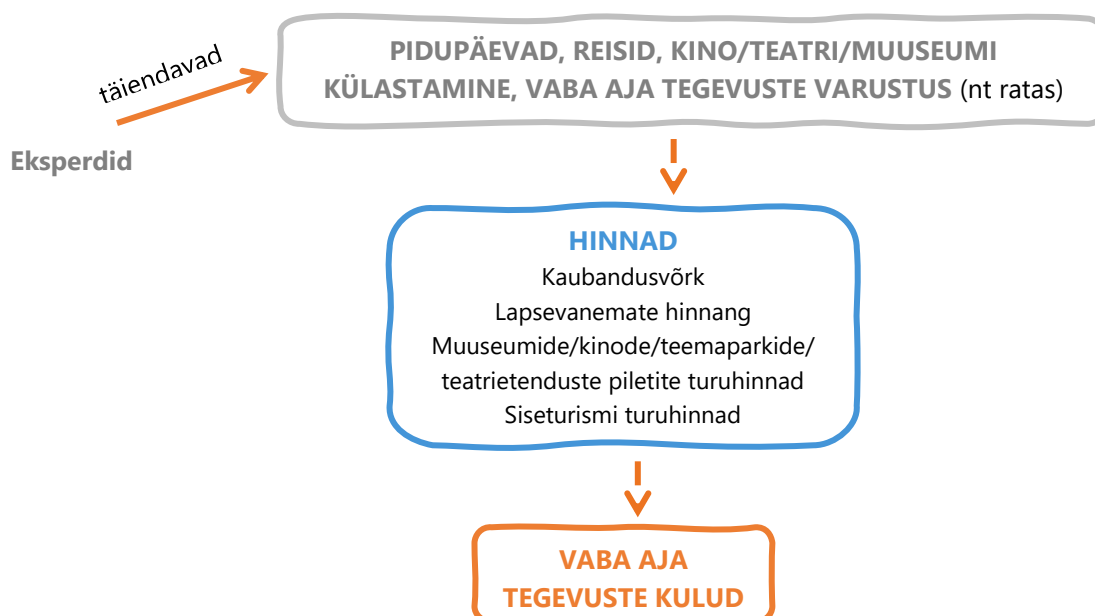
Koduse majapidamise kulude alla kuuluvad kõik majapidamistarbed, nõud, mööbel, kodutekstiilid, puhastusvahendid. Nende kuluartiklite hinnad võtsime kaubandusvõrgust. Käisime läbi suuremad kaupluseketid ning võtsime arvesse igas kaupluses odavamast hinnaklassist kaks konkreetse toote või eseme hinda. Lõplik hind on nimetatud kaupade keskmine hind.

Standardeelarves arvestasime tekstiilitoodete, mööbli ja nõude erinevate eluigadega. Mõne toote puhul (näiteks kodutekstiilid) oli vajalik vanuserühma jooksul konkreetset toodet osta kaks korda, teised tooted (näiteks täispikkuses voodi) keetsid üle vanuserühmade. Puhastusvahendite ja majapidamistarvete kogused leidsime esialgu Soome standardeelarvest, mida täpsustasid ning täiendasid Eesti eksperdid.

Joonis 10. Telekommunikatsioonikulude hindamise meetodika

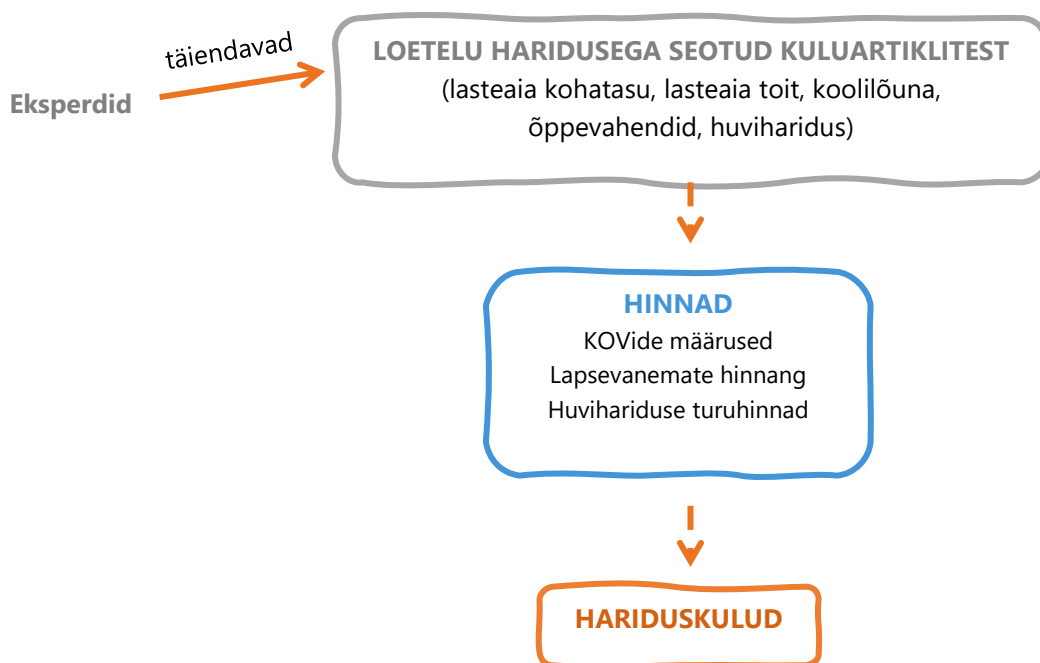
Erinevate telekommunikatsioonivahendite vajaduse arutasime läbi kaasatud ekspertide ja lapsevanematega. Telekommunikatsioonivahendite hulka kuulusid mobiiltelefon, arvuti ning nende kasutamiseks vajalikud paketid (kõned ja internet). Hinnad saime kaubandusvõrgust ehk uurisime suuremate telekommunikatsiooniteenuste pakkujate (ELISA, Telia, Tele2) kodulehtedelt erinevate pakettide ning mobiiltelefonide ja sülearvutite hindu. Hinnaanalüüsis eristasime eri vanuses lastele sobilikke pakette ja telekommunikatsioonivahendeid (ekspertid ja lapsevanemad andsid oma hinnangu, millises vanuses lastel on milliseid pakette ja telekommunikatsioonivahendeid vaja). Iga vanuse kohta selgitasime välja keskmise pakettide, mobiiltelefonide ja sülearvutite hinna, mis ekspertide ja lapsevanemate hinnangul lapse vajadusi sellel eluperioodil rahuldaks.

Joonis 11. Vaba aja tegevuste kulude hindamise meetodika

Vaba aja kulude alla kuuluvad väga erinevad kulutused, mida tehakse kooli-, lasteaia- või huvihariduse välisel ajal. Siia kuuluvad tähtpäevade (sünnipäevad) tähistamisega seonduv, puhkuseraisid, kultuuriürituste külastamine (kino, teater, muuseum jne).

Vaba aja tegevustele kuluva summa leidmisel kasutasime lapsevanemate hinnanguid näiteks selle kohta, kui tihti käiakse sõprade-tuttavate sünnipäevadel ning kui kallis kingitus ostetakse või millistel reisidel perega käiakse. Teiste kuluartiklite hinna leidmisel uurisime turul pakutavaid hindu. Vaatasime erinevates Eesti piirkondades muuseumi-, teatri-, kino- ning teemaparkide piletite hindasid ning leidsime vanusegruppide järgi keskmise piletikulu. Standardeelarves eeldasime, et eelkoolialised ning 7–12aastased käivad igal pool koos vanematega, seega arvestasime juurde ühe täiskasvanu piletihinna. 13–17aastaste vanuserühmas eeldasime, et näiteks kinos käiakse ka ilma vanemateta. Puhkuseraisi hinna arvestamiseks võtsime lapsevanemate ja ekspertide arvamuse alusel standardiks kahe puhkemajas ööbimise ja hommikusöögiga Eesti-sisese reisi, mille hinnale arvestasime juurde väljas söömise hinna neljal korral. Väljas söömise hinnaks arvestasime lapsele 10 eurot söögikorra kohta ning puhkemajade hindade jaoks vaatasime üle Eesti erinevate puhkemajade hinnakirju ning arvutasime keskmise.

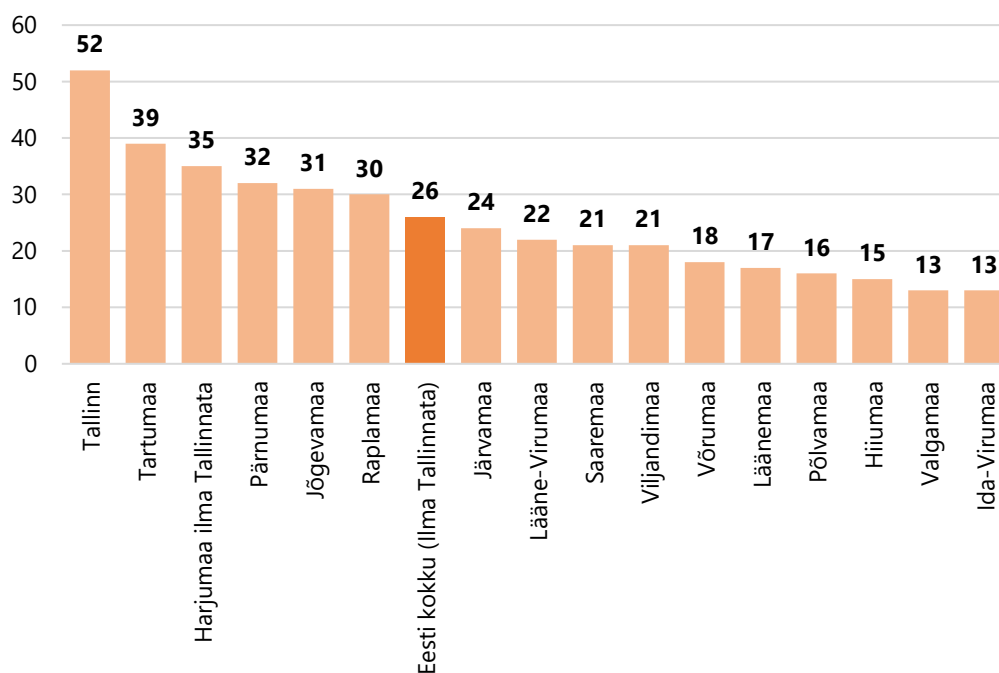
Joonis 12. Hariduskulude hindamise meetoodika

Hariduskulud koosnevad alushariduse kohatasust ning toidurahast, õppevahendite kulust ning huvihariduse hinnast. Hariduskulude leidmisel kasutasime lapsevanemate hinnanguid ning kaubandusvõrgust tulevaid hindasid.

Huvihariduse hindade leidmisel tegime väljavõtte Haridussilma¹⁰ keskkonnast ning analüüsisime huvihariduse hindasid erinevates piirkondades. Vaatasime eraldi huvitegevuse

¹⁰ <https://www.haridussilm.ee/>

kulusid muusika, spordi, tehnika ja looduse ning muudes liigitamata valdkondades. Igas piirkonnas vaatasime kuni kümne huvikooli osalustasu ning leidsime lõpuks Eesti keskmise. Tegemist on kaalutud keskmisega, see tähendab, et arvestasime ka õppurite arvuga. Standardeelarves võtsime eraldi arvesse huvihariduse hinda Tallinnas ning ülejäänud Eestis. Siiski on oluline tähele panna, et huvihariduse hind sõltub lapse huvist (huviringi või trenni maksumus võib olenevalt alast olla väga erinevas hinnaklassis), tasemest (algajad või edasijõudnud) ning sellest, mitu korda nädalas tund või treening toimub. Piirkonniti on pakutav ning huvihariduse hinnatase väga erinev. Selgub, et Tallinnas on huvihariduse hind kallim kui mujal, samas on seal ka erinevate huvikoolide valik suurem kui mujal Eestis. Huviharidus on keskmisest soodsam Lõuna-Eestis, Ida-Virumaal, saartel ning Läänemaal. Standardeelarves arvestasime hinda aasta kohta, mis on jagatud ära kuude peale. Huvihariduses eeldasime, et tasuta tuleb aasta jooksul 10 kuu eest, see tähendab, et Tallinnas tuleb kulu ühes kuus keskmiselt 43,7 eurot ning ülejäänud Eestis kokku 20,2 eurot. Huvihariduseks vajaliku varustus hinna leidmiseks eeldasime, et see moodustab umbes 20% huvihariduse aastasest kulust.

Joonis 12. Huviringide keskmine hind ühes kuus eurodes

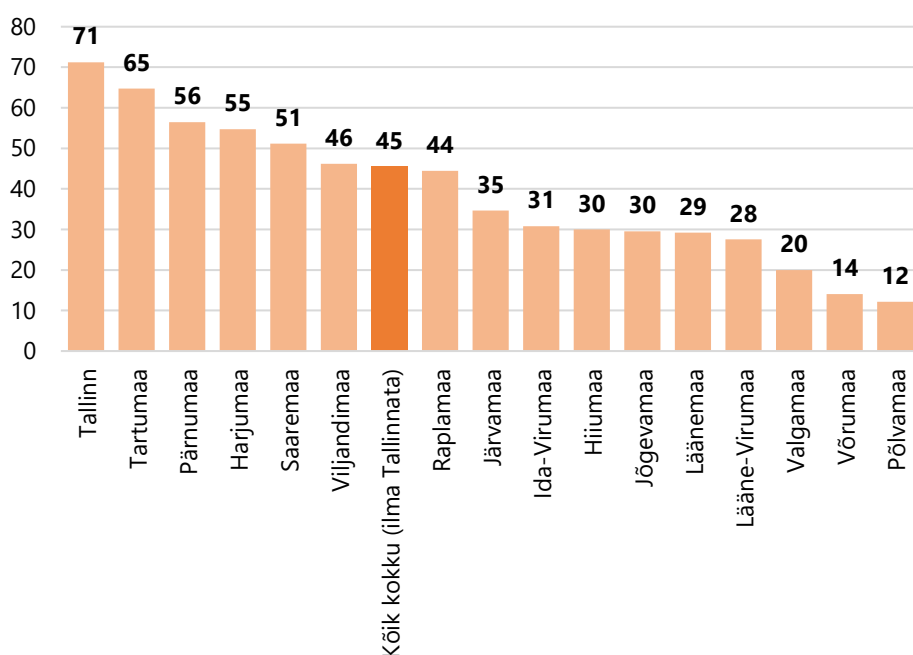
Alushariduse hind koosneb lasteaia kohatasust (osalustasu) ja toidukulust. Lasteaia kohatasu otsustab kohalik omavalitsus (KOV), kuid see ei tohi olla suurem kui 20% vabariigi valitsuse kehtestatud palga alammäärast¹¹. Mõnedes KOVides tuuakse eraldi välja osalustasu ning õppevahendite kulu. KOVides rakendatakse erinevaid süsteeme kohatasu määramiseks. 35 KOVis (kokku on 79 KOVi) on kohatasu suuruseks teatud **osakaal alampalgast**. Arvestades

¹¹ KELS § 27 lg 3

osakaalu alampalgast, siis kõrgeim on kohatasu Kiili vallas ja Tartu linnas (15% alampalgast) ning madalaim Saarde vallas (3,5% alampalgast). Need kohatasu määrad kehtivad siis, kui on täidetud KOVi seatud tingimused, näiteks peavad kas mõlemad vanemad või siis üksikvanem olema sisse kirjutatud just sellesse omavalitsusse. Kui see tingimus pole täidetud, siis võib kohatasu olla ka kuni 20% alampalgast.

Teine võimalus on, et kohatasu on KOVi määrukses fikseeritud summa. 44 KOVi kasutabki seda süsteemi. Sellisel juhul on suurim kohatasu Keila linnas (70 eurot), aga näiteks Kanepi vallas saavad lapsed lasteaias käia ilma kohatasuta. Ka selles süsteemis eeldatakse, et vanemad või üksikvanem on ametlikult sellesse KOVi sisse kirjutatud, vastasel juhul võib kohatasu olla suurem. Oluline on veel märkida, et ka KOVi siseselt võivad lasteaia kohatasud erineda. See on tingitud haldusreformist, kuid aja jooksul peaksid kohatasud KOVi sees ühtlustuma. Standardeelarves arvestasime munitsipaallasteaedade kohatasudega, eralasteaedades või -hoidudes võivad kohatasud olla suuremad.

Maakondade jaotuses on näha, et Tallinnas ja Tartumaal on teiste piirkondadega võrreldes märksa suurem lasteaia kohatasu (joonisel on toodud kohatasu kaalutud keskmine). Paljudes Eesti piirkondades on kohatasu väiksem kui sinne keskmine, kuid peame õigeks kasutada just kaalutud keskmist lasteaia kohatasu kulu, kuna see iseloomustab enamate lapsevanemate kulusid seoses lasteaiaiga paremini.

Joonis 13. Alushariduse kohatasud kuus eurodes

Enamikes KOVides makstakse lasteaia kohatasu 11 kuud või 12 kuud, kuid lasteaiaõpetajate kollektiivpuhkuse ajal kohatasu maksta ei tule, mistõttu võtsime standardeelarves arvesse lasteaia kohatasu 11 kuu kohta. Seega oleks keskmine kuutasu **Tallinnas 65,3 eurot** ning **mujal Eestis 41,6 eurot**.

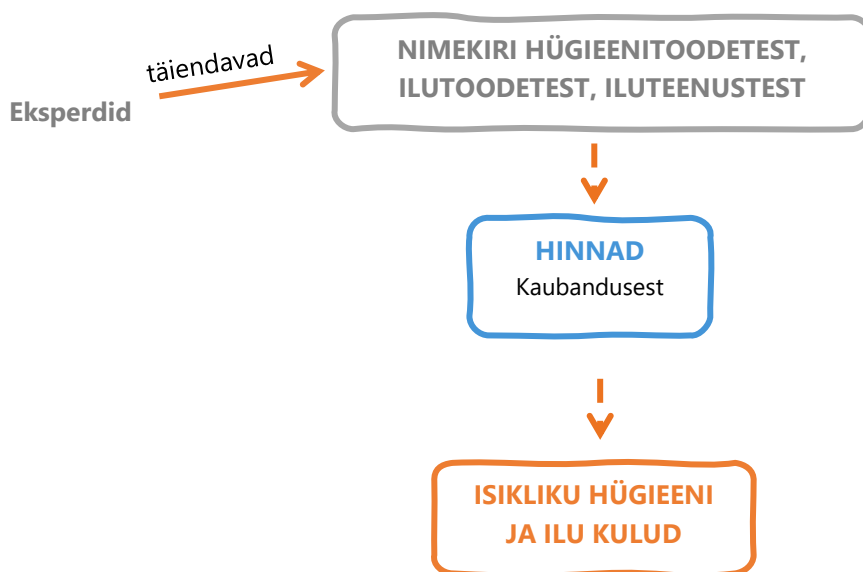
Lasteaia kohatasule lisandub toidukulu, mis võib lasteaedade lõikes väga palju erineda, seetõttu kasutasime siin umbkaudset hinnangut lasteaia päevatoidule. Toidukulu hinnad on

kogutud KOVide ja nende valitud lasteaegade kodulehtedelt. Mitmetes KOVides ei pea lapsevanem toidu eest maksma või peab lapsevanem tasuma selle osa toidukulust, mis jääb üle KOVi kehtestatud piirmäärast. Kogu Eesti peale on lasteaia toidupäeva hinna mediaan 1,6 eurot. Eeldusel, et laps käib lasteaias kogu kuu, tuleb ühes kuus maksta toidu eest 32 eurot. Standardeelarves eeldasime, et laps käib lasteaias 11 kuud, mis tähendab, et toidu aastane maksumus kuude peale jagatuna on **29,3 eurot**.

Lasteaiaga seotud kulude juures peab arvestama, et kui ühest perest käib korraga lasteaias kaks või enam last, kehtivad neile kohatasu osas üldiselt soodustused. Mitmetes KOVides peab teise lapse eest tasuma umbes 50% kohatasust ning kolmas laps on kohatasust vabastatud. See on üks näide, kuidas tekib mastaabisääst, millest oli juttu võrdlevanalüüsi osas.

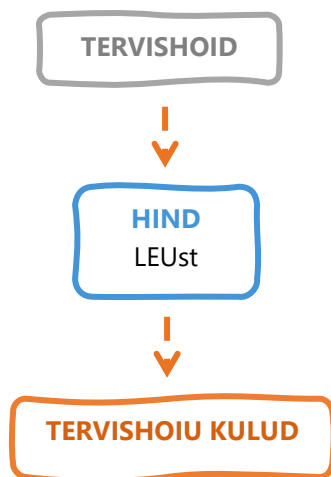
Koolilõuna on väga mitmetes Eesti KOVides tasuta vähemalt põhikooli ulatuses või peavad vanemad maksma kinni selle osa, mis ületab KOVi kehtestatud piirmäära. Seega arvestasime standardeelarves, et koolilõuna on tasuta.

Neljas osa hariduskuludest on seotud õppevahendite- ja materjalide kuluga. Õppevahendite hinnad (vihikud, pliiatsid jne) leidsime hinnavaatluse teel. Kasutasime kauplusekettides pakutavate toodete hindu ning leidsime nende keskmise. Lapsevanemate hinnangul on suurem osa töövihikutest ning õpikutest tasuta, eraldi makstakse tavaliselt vaid võõrkeelte õpikute ja töövihikute eest.

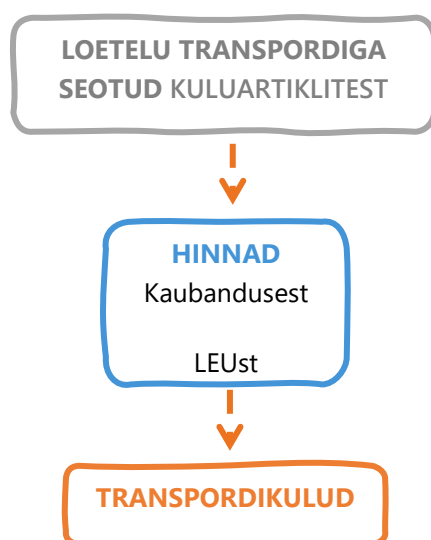
Joonis 14. Isikliku hügieeni ja ilu kulude hindamise meetoodika

Isikliku hügieeni kulude alla kuuluvad kulutused pesuvahenditele, ilutoodetele, juuksuri juures käimistele jne. Nimekirja nendest toodetest ja teenustest vaatasid üle eksperdid ning lapsevanemad. Hinnad kogusime kaubandusvõrgust ning leidsime nende keskmise. Osa hindadest (näiteks juuksuri juures käimine) arvutasime LEU põhjal ning korrigeerisime neid tarbijahinnaindeksi muutusega.

Joonis 15. Tervishoiu kulude hindamise meetoodika

Tervishoiu kulutuste kohta ei teinud me eraldi loetelu, kuna see, milliseid kulutusi tuleb teha, on väga individuaalne ning paljud regulaarsed terviseprotseduurid (nagu näiteks hambaarsti juures käimine) on lastele tasuta. Kuna enamikel lastel on aeg-ajalt siiski mingisuguseid tervisemuresid, on vaja see kuluartikkel standardeelarvesse lisada. Siiski tuleb arvestada, et standardeelarve on tehtud lastele, kes on üldiselt terved ehk kellel ei ole pikaajalisi tõsiseid terviseprobleeme. Tervisekulude hindamiseks kasutasime LEU andmebaasi ning kulud arvutasime tarbimiskaaludega. Kuna lastel lähevad tervisekulude alla eelkõige vaid tasuta eriarsti visiidid ning käsimüügi- ja retseptiravimid, kasutasime tervishoiu kulude leidmiseks väiksemat OECD koefitsienti ehk kaalu 0,3. Tulemusi kõrvutasime ka võrdlevanalüüsi tulemustega.

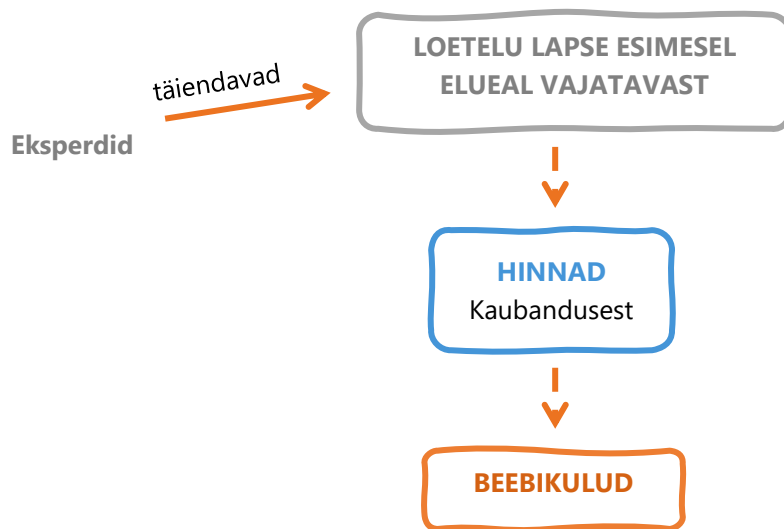

Joonis 16. Transpordikulude hindamise meetoodika

Transpordikulude alla kuulub laste turvavarustus (turvahällid, -toolid). Selle loetelu aluseks oli Maanteeameti koostatud juhend laste turvaliseks autos sõidutamiseks¹². Turvahällide- ja toolide hinnad võtsime kaubandusvõrgust ning leidsime nende keskmise. Muude

¹² Maanteeamet (2018) *Lapse ohutu sõidutamine autos. Nõuanded lapse ohutuks sõidutamiseks*.

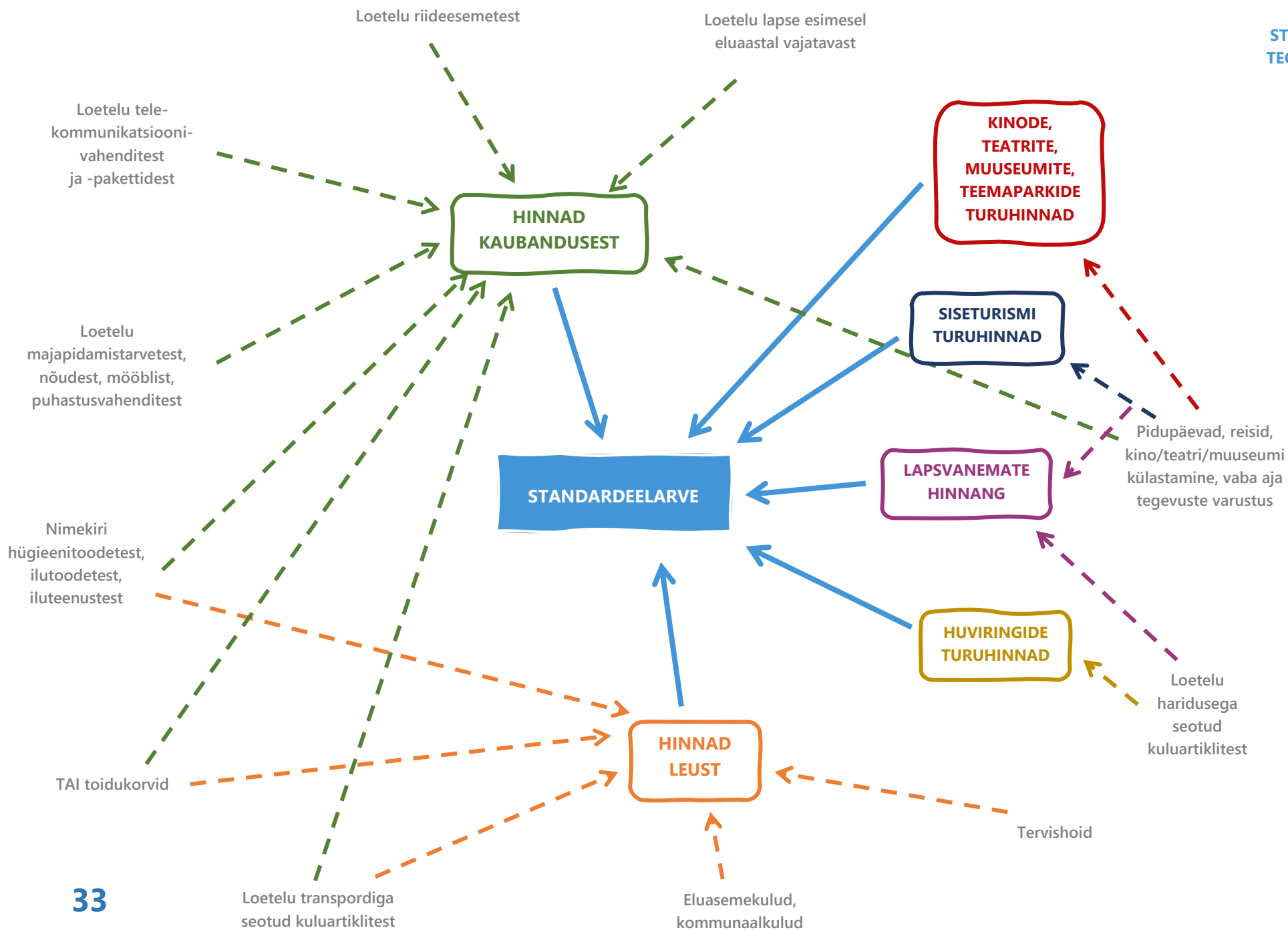
transpordikulude hinna (nt kütusekulu) arvutamiseks kasutasime LEU andmestikku ja OECD modifitseeritud tarbimiskaale (lapse kaal 0,5) ning tulemust korrigeerisime tarbija-hinnaindeksi muutusega.

BEEBIKULUD

Joonis 17. Beebikulude hindamise meetoodika

Beebikuludena on kirjas need tooted ja teenused, mida on lapsel vaja esimese eluaasta jooksul. Nimekirja täiendasid eksperdid ning lapsevanemad. Hinnad võtsime kaubandusvõrgust (suuremad poeketid) ning leidsime nende keskmise.

2.2.3. Standardeelarved

Järgmiseks on esitatud eri vanuses laste standardeelarved. Igal lehel on ühe vanuserühma eelarve ning kõrval selgitused ning kui vastavas vanuserühmas on erinevus poiste ja tüdrukute vahel, on see ka välja toodud. Lisaks eristasime standardeelarvete puhul **vastuvõetava elukvaliteedi** tagamiseks vajalikku **väikest (minimaalset) eelarvet** ning **keskmist eelarvet**. Vastuvõetava elukvaliteedi mõistet kasutasid Sammul jt oma 2013. aastal ilmunud uuringus, kus nad hindasid laste ülalpidamiskulusid võrdlevanalüüsi meetodiga. Terminituletasid nad inglise keelest (*acceptable living standard*) ning defineerisid seda kui

„leibkonna või iga inimese individuaalset normaalseks äranägemiseks vajalikku tingimuste, asjade, teenuste jmt materiaalseste hüviste komplekti, millele lisanduvad aga ka kulutused, mida leibkond peab tegema, et kindlustada oma sotsiaalne turvalisus ja heaolu.“

See tähendab, et loodud standardeelarved ei ole mitte n-ö miinimumpakett, millega laps ellu jääb, vaid toodete ja teenuste loetelu, mida on vaja selleks, et laps saaks kasvada arengut toetavas keskkonnas ja rahuldatud oleksid nii tema sotsiaalsed, füüsilised kui ka psühholoogilised vajadused. Seda on oluline eristada ka elatise kontekstis, kuna elatise eesmärk ei peaks olema mitte lihtsalt lapsele hädavajaliku tagamine, vaid see, et lapse elukvaliteet vanemate lahkumise tõttu oluliselt ei kannataks (mingil määral on elukvaliteedi langus paratamatu juba seetõttu, et ka mõlema vanema majanduslik olukord lahku minnes halveneb – enam ei saa nt majapidamise ja eluaseme kulusid jaotada jne).

Väikese ja **keskmise eelarve** mõisted tõime sisse, sest on teatud kulud, mille osas lapsevanemad ei ole päris ühel meelel. Näiteks on vanemaid, kes leiavad, et iga-aastane puhkuserais ei ole tingimata vajalik, vaid peaks eelkõige sõltuma pere võimalustest. Seda mõtet toetatakse sellega, et lapsel on nagunii mitmesugust meelelahutust (kinod, teatrid, muuseumid jms), mis on standardeelarves sees, lisaks veel kooliekskursioonid. Seetõttu ei jää laps iga-aastase puhkuseraisi puudumise tõttu ka millestki ilma. Teised vanemad on vastupidiselt seda meelt, et vähemalt Eesti-sisene reis peaks olema standard ja seda peaks miinimumelatise arvutamisel arvesse võtma, sest nende vanemate jaoks on see siiski iga-aastane kindel ja üsnagi märkimisväärne kulu. Erinevate nägemuste tõttu ongi puhkuserais keskmises eelarves sees, kuid väikeses mitte. Kuna aga ka keskmine eelarve lähtub mõistlikkuse põhimõttest ehk sellest, mida lapsel on vaja, kuid mis oleks ka keskmistele vanematele jõukohane, on keskmisesse eelarvesse arvestatud puhkuseraisina Eesti-sisene reis kahe puhkemajas ööbimise ja hommikusöögiga, lisaks veel neli toidukorda keskmise hinnatasemega söögikohas. Tegelikult võivad aga perede puhkuseraisid olla väga erinevates hinnaklassides – kes reisib nädalaks Egiptusesse, kes telgib perega Lõuna-Eestis.

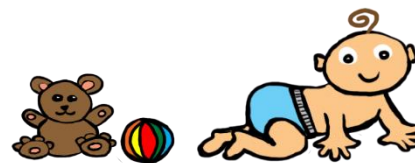
Keskmisesse eelarvesse on 3–6aastaste vanuserühmas lisatud ka huviring, sest väga paljude vanemate kogemusel hakatakse igasugu ringidest rääkima juba lasteaias ning lisaks toodi välja, et kui lapsel avaldub anne või huvi väga noorena, tuleks lapsel võimaldada sellega tegeleda, sest noorelt alustamine suurendab tõenäosust, et laps on kunagi sellel alal väga edukas. Teised vanemad jällegi leidsid, et selles vanuses on lastel juba lasteaias väga palju erinevaid tegevusi, nii et eraldi huviring ei ole vajalik.

Keskmeses eelarves on lisakulu ka koduse majapidamise kuludes. Keskmesesse eelarvesse on arvestatud riidepuud, nõudepesumasina tabletid, päevatekk ja väikeste laste puhul ka öölamp. Need kulud tähendavad siiski üsna väikest erinevust (u 2–4 eurot kuus). Suurem lisakulu vanema vanuserühma tüdrukute eelarves on tingitud aga dekoratiivkosmeetikast, mida väikeses eelarves ei ole, sest paljud vanemad leidsid, et selles vanuses saab laps taskuraha, nii et võib endale selle raha eest ise vajalikku soetada. Samas oli aga ka vanemaid, kes leidsid, et meigitarbed on teismeliste tüdrukute puhul möödapääsmatu kulu ning peaks standardeelarves kindlasti sees olema.

Standardeelarve kasutamise eesmärgist sõltub, kas kasutada tuleks väikest või keskmist standardeelarvet. Miinimumelalise kontekstis on oluline, et täidetud oleksid kõik lapse vajadused. Siiski saab olenevalt perede tõekspidamistest ning võimalustest lisada kaupu ja teenuseid, mis veel täiendavalt toetavad lapse arengut, kuid pole niivõrd hädavajalikud. Selles uuringus esitatud standardeelarved on väikesed eelarved ehk sisaldavad lapsele vastuvõtava elukvaliteedi tagamiseks kõike hädavajalikku.

Eraldi standardeelarve tegime Tallinna jaoks, sest huviringide keskmises maksumuses on Tallinna ja muu Eesti vahel üsna suur erinevus. Üllatuslikult on lapse keskmised eluasemekulud Tallinnas samad, mis ülejäänud Eestis keskmiselt. Põhjus on aga selles, et eluasemekulud on kõrged ka näiteks Tartus ja ülejäänud Harjumaal, tõstes nii muu Eesti keskmist. Kui eristada rohkem piirkondi, on erinevused selgemad. Rohkemaid piirkondi on võimalik eristada ka huviringide ja alushariduse hindade puhul, kuid standardeelarveid me teistele piirkondadele eraldi ei teinud, sest piirkond on vaid üks võimalik tegur, mis kuluisid mõjutab (näiteks võivad kulud oleneda veel sellest, kas peres on üks või mitu last, kas pere elab maal või linnas, kas peres on lapsed ühest soost või mitte jne) ja kõiki erinevaid tegureid arvesse võttes tuleks erinevaid standardeelarveid hoomamatult palju (keskmised ülalpidamiskulud erinevates maakondades on siiski esitatud lisas 7). Küll aga on erinevate tegurite arvestamine võimalik miinimumelalise kontekstis ning erinevad võimalused selleks on kirjeldatud peatükis 3.

KUNI AASTASED LAPSED

Kulutuste grupp	Üle- jäänud Eesti	Tallinn	Kulutuste osakaal (%)
 Telekommunikatsioon	0 €	0 €	0
 Kodune majapidamine	21 €	21 €	6
 Vaba aeg	9 €	9 €	3
 Haridus	0 €	0 €	0
 Isiklik hügieen, ilukaubad	2 €	2 €	1
 Tervishoid	6 €	6 €	2
 Transport, sh turvavarustus	56 €	56 €	16
 Eluasemekulud	26 €	26 €	7
 Toit	92 €	92 €	26
 Riided ja jalanõud	68 €	68 €	19
 Beebikaubad	76 €	76 €	21
 Taskuraha	0 €	0 €	0
KOKKU	355 €	355 €	100

Kuni aastaste laste ülalpidamis- kulu standardeelarve meetodi põhjal kuus on **355 eurot**, mis on sama suur nii Tallinnas kui ka ülejäänud Eestis. Põhjuseks see, et erinevus kogukuludes tekib haridusega seotud kuludes, kuid kuni aastastel lastel esialgu hariduskulud puuduvad. Kõige suurema osa kogukuludest moodustavad **toidukulud** ning **beebikaubad**. Beebikaupade osa kogueelarvest on lausa viiendik, sest vanematel tuleb teha väga mitmeid ühekordseid üsna kalleid oste nagu näiteks turvahäll, võrevoodi, lapsekäru, mähkimis- alus jms.

Toidukulu on veelgi suurem ning tegelikkuses on see väga indi- viduaalne, sest sõltub vähemalt esimesel kuuel kuul sellest, kas last toidetakse rinnapiima või piima- seguga. Rinnapiim ei maksa midagi, piimasegu on jällegi üsna märgatav lisakulu.

Suure osa kulutustest moodus- tavad ka **riided ja jalanõud**, kuna lapsed kasvavad esimesel eluaastal väga kiiresti ning riideid on vaja sagedamini välja vahetada. Telekommunikatsiooni- kulud nii väikestel lastel puuduvad, sest vajadust nende järele ei ole. Samuti ei ole nii väikestel taskurahaga midagi teha.

Erinevus väikese vastuvõetava elukvaliteedi tagamiseks vajaliku eelarve (mis on esitatud üleval tabelis) ja keskmise vastuvõetava elukvaliteedi tagamiseks vajaliku eelarve vahel tuleneb sellest, et teises sisalduvad ka päevatekk, öölamp ja nõudepesumasina tabletid. Kokku on vahe 4,2 eurot.

1–2AASTASED LAPSED

Kulutuste grupp	Ülejäänud Eesti	Tallinn	Kulutuste osakaal (%)
 Telekommunikatsioon	0 €	0 €	0
 Kodune majapidamine	13 €	13 €	5
 Vaba aeg	9 €	9 €	4
 Haridus	0 €	0 €	0
 Isiklik hügieen, ilukaubad	6 €	6 €	2
 Tervishoid	6 €	6 €	2
 Transport, sh turvavarustus	52 €	52 €	21
 Eluasemekulud	26 €	26 €	10
 Toit	71 €	71 €	28
 Riided ja jalanõud	70 €	70 €	28
 Beebikaubad	0 €	0 €	0
 Taskuraha	0 €	0 €	0
KOKKU	252 €	252 €	100

1–2aastaste laste ülalpidamiskulu standardeelarve meetodi põhjal on 252 eurot kuus. Kõige suurema osa moodustavad ülalpidamiskuludest toidu-, riide- ja transpordikulud. Oluline on märkida, et standardeelarve mõttes 1–2aastased lapsed lasteaias või -hoius ei käi, seepärast puuduvad neil ka hariduskulud. Selles vanuses eeldame, et spetsiaalseid beebikaupu enam ei kasutata ning laps sööb ülejäänud pereliikmetega sama toitu.

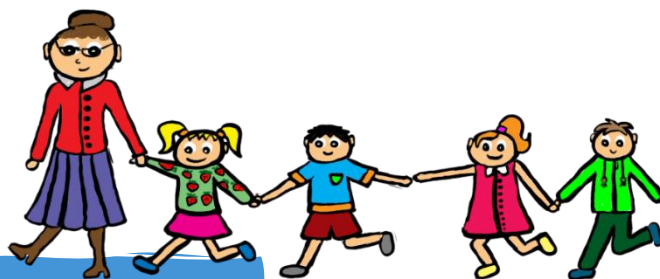
Kui laps käib lasteaias, siis muutuvad hariduskulud ning toidukulud, kuna suurem osa lapse päevasest toidust tarbitakse lasteaias. Lasteaias käiva lapse ülalpidamiskulud on üle Eesti 281 eurot kuus ning Tallinnas 279 eurot kuus. Kuigi Tallinnas on lasteaia kohatasu suurem kui Eestis keskmiselt, on seal toit piirmäära ulatuses tasuta. Seega kulub Eesti teistes piirkondades lasteaiale kokku enam-vähem sama suur summa kui Tallinnas. Lasteaias käiva lapse kuludest moodustavadki hariduskulud ning rõivaste kulud kõige suurema osa.

Teatud kuluartiklite puhul on standardeelarves ka poiste ja tüdrukute kulud erinevad. 1–2aastaste vanuserühmas on need erinevused küll väga väikesed.

Näiteks on isikliku hügieeni ja ilutoodete kulu poistel 23 senti kuus väiksem, sest nende eelarvesse ei ole arvestatud patsikumme ja klambreid. Samas riiete ja jalanõude kulu on poistel 1,9 euro võrra suurem, sest poistel kulub rohkem pükse, mis on aga kallimad kui tüdrukute retuusid või seelikud.

Erinevus vastuvõetavat elukvaliteeti tagava väikese ja keskmise eelarve vahel tuleb välja koduse majapidamise kuludes. Keskmises eelarves on erinevalt väikesest eelarvest sees riidepuud, päevatekk, öölamp ja nõudepesumasina tabletid (kokku 2,31 eurot) ja vaba aja kulude all jooksu- või tõukeratas, kiiver ja ratta aastane hooldus (kokku 5,73 eurot).

3–6AASTASED LAPSED

Kulutuste grupp	Üle- jäänud		Kulutuste osakaal (%)
	Eesti	Tallinn	
Telekommunikatsioon	0 €	0 €	0
Kodune majapidamine	10 €	10 €	3
Vaba aeg	28 €	28 €	9
Haridus	72 €	71 €	23
Isiklik hügieen, ilukaubad	8 €	8 €	3
Tervishoid	6 €	6 €	2
Transport, sh turvavarustus	55 €	55 €	17
Eluasemekulud	26 €	26 €	8
Toit	46 €	46 €	14
Riided ja jalanõud	68 €	68 €	21
Beebikaubad	0 €	0 €	0
Taskuraha	0 €	0 €	0
KOKKU	319 €	318 €	100

3–6aastaste laste ülalpidamiskulud standardeelarve meetodi põhjal on kuus kokku **319 eurot**. Kõige suurem osa sellest kulub **hariduse** (eelkõige lasteaia kohatasu ning toidukulu) ning **riiete ja jalanõude** peale. Sarnaselt kahele eelmisele vanuserühmale ei ole ka selles rühmas telekommunikatsiooniga seotud kulusid. Kuna hariduskulud on need, mida arvestame Tallinna ja ülejäänud Eesti kohta eraldi, on selles eelarves kogukulu erinev. Tallinnas on kulu kokku väiksem, sest oleme eeldanud, et lasteaiatoit on tasuta. Tallinnas on lasteaiatoit piirmäära ulatuses tasuta, ja kui toidupäeva hind on sellest suurem, peavad vanemad ülejäänud osa kinni maksma.

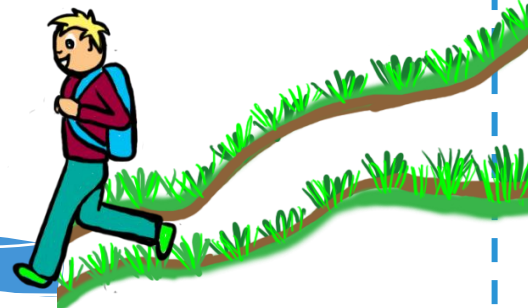
3–6aastaste vanuserühmas on toidukulude osakaal on väiksem, sest osa toidukuludest on liigitatud hariduskulu alla.

Poiste kulu isikliku ilu ja hügieeni peale selles vanuses on tüdrukute kulust 2,5 eurot suurem, sest eeldame, et poisid peavad tüdrukutest sagedamini juuksuri juures käima. 3–6aastaste poiste riiete ja jalanõude kulu ühes kuus on standardeelarves tüdrukute omast 3,2 euro võrra suurem.

Põhjus on sama, mis noorema vanuserühma puhul – poistel kulub rohkem pükse, mis on kallimad kui seelikud ja retusid. Samuti on poiste pidulikud komplektid sageli kallimad, sest kui tüdrukud saavad hakkama piduliku kleidiga, on poistel vaja nii pidulikku särki kui ka pükse.

Selles vanuserühmas on suurem erinevus ka vastuvõetavat elukvaliteeti tagava väikese eelarve ja keskmise eelarve vahel. Keskmises eelarves lisandub 13,08 eurot kuus puhkuseriisi kulu, 2,67 eurot ratta aastasele hooldusele ning 3–6aastaste keskmises eelarves on sees ka huviring, mis tõstab oluliselt just pealinna eelarve kulusid – Tallinnas tuleb juurde 52,43 eurot kuus ning mujal Eestis 25,89 eurot kuus. Samuti lisanduvad ka selles vanuserühmas keskmises eelarves riidepuud, päevatekk, öölamp ja nõudepesumasina tabletid – kokku 1,8 eurot kuus.

7–12AASTASED LAPSED

Kulutuste grupp	Ülejäänud Eesti	Tallinn	Muu Eesti (%)	Tallinn (%)
 Telekommunikatsioon	13 €	13 €	4	3
 Kodune majapidamine	12 €	12 €	3	3
 Vaba aeg	29 €	29 €	8	8
 Haridus	35 €	61 €	10	16
 Isiklik hügieen, ilukaubad	8 €	8 €	2	2
 Tervishoid	6 €	6 €	2	2
 Transport, sh turvavarustus	40 €	40 €	11	10
 Eluasemekulud	26 €	26 €	7	7
 Toit	107 €	107 €	30	28
 Riided ja jalanõud	63 €	63 €	18	16
 Beebikaubad	0 €	0 €	0	0
 Taskuraha	20 €	20 €	6	5
KOKKU	359 €	385 €	100	100

7–12aastaste laste ülalpidamiskulu standardeelarve meetodi põhjal ühes kuus on **359 eurot**. Kõige suurem osa kogukuludest moodustavad **toidukulud**, mille osakaal kogukuludest on võrreldes eelmiste vanuserühmadega oluliselt kasvanud. Seda eelkõige põhjusel, et koolilapsed saavad koolitoidust vaid umbes 20% päevasest energiavajadusest ning ülejäänud tuleb katta kodus. Toidukuludele järgnevad **riided ja jalanõud** ning seejärel **transpordikulud**.

Hariduskulude osatähtsus väheneb märkimisväärselt, kuna üldhariduse eest lapsevanemad maksma ei pea ning ka koolitoit on vähemalt põhikoolis pea kõikides Eesti KOVides tasuta. Hariduskulud on Tallinnas suuremad, kuna seal pakutavad huviringid on Eesti keskmisest kallimad. Koolilaste ostukorvi on lisandunud ka telekommunikatsioonitooted – telefon ning kõnepakett. Siin oleme eeldanud, et lapsele on vajalik lihtsam telefon (kas või näiteks nuputelefon). Samuti on koolilapsele ette nähtud ka taskuraha.

7–12aastaste vastuvõetavat elukvaliteeti tagava väikese ja keskmise eelarve erinevus seisneb selles, et keskmises eelarves sisalduvad majapidamiskuludes päevatekk, riidepuud, nõudepesumasina tabletid (kokku 1,3 eurot kuus), vaba aja kuludes aga jalgratta aastane hooldus (2,67 eurot kuus) ja puhkuserais (13,08 eurot kuus).

Ka selles vanuserühmas on poiste ja tüdrukute eelarvete erinevus üsna väike – ilu- ja hügieenitoodete ja -teenuste kulu on poistel 9,46 eurot ja tüdrukutel 7,01 eurot kuus. Tüdrukutel lisandub küll patsikumide ja klambrite kulu, kuid poistel on suurem juuksuri juures käimise kulu. Ka poiste kulu riidele on tüdrukute omast 4 eurot kuus suurem, sest tüdrukute seelikud ja kleidid on odavamad kui poiste püksid.

13–17AASTASED LAPSED

Kulutuste grupp	Üle- jäänud Eesti	Tallinn	Muu Eesti (%)	Tallinn (%)
 Telekommunikatsioon	25 €	25 €	6	6
 Kodune majapidamine	12 €	12 €	3	3
 Vaba aeg	28 €	28 €	7	6
 Haridus	39 €	65 €	9	15
 Isiklik hügieen, ilukaubad	13 €	13 €	3	3
 Tervishoid	6 €	6 €	2	1
 Transport, sh turvavarustus	38 €	38 €	9	9
 Eluasemekulud	26 €	26 €	6	6
 Toit	133 €	133 €	32	30
 Riided ja jalanõud	52 €	52 €	13	12
 Beebikaubad	0 €	0 €	0	0
 Taskuraha	40 €	40 €	10	9
KOKKU	412 €	439 €	100	100

13–17aastaste laste ülalpidamiskulu on standardeelarve meetodi põhjal 412 eurot kuus. Sarnaselt eelmisele vanuserühmale on kõige suuremaks kuluartikliks **toit**. Selles vanuses on lastel üsna suur energiavajadus ning seega on loogiline, et toidukulu on kõige suurem. Toidukulule järgnevad **riiete ja jalanõude** kulu. Selles vanuserühmas on telekommunikatsioonivahendite ning taskuraha osakaal kogukuludest suurem kui eelmises vanuserühmas. Oleme eeldanud, et teismelised soovivad tõenäoliselt juba nutitelefoni ning vajavad seega ka kõnepaketti, mis võimaldab kasutada mobiilset andmesidet. Selles vanuses võib sotsiaalne surve olla piisavalt suur, et nutiseade on vastuvõetava elukvaliteedi tagamiseks vajalik.

Sotsiaalse surve tõttu ja ka seepärast, et koolitööd nõuavad üha enam ligipääsu arvutile ja internetile, on keskmises eelarves 13–17aastastel ka oma isiklik sülearvuti (ühes kuus lisandub 8 eurot). Isiklikku sülearvutit ei ole aga väikeses eelarves, kuna lapsevanemate hinnangul on siiski võimalik hakkama saada ka ühe perearvutiga.

Keskmises eelarves on majapidamise kuludesse lisatud päevatekk, riidepuud ja nõudepesumasina tabletid (lisandub 2,3 eurot kuus) ning vaba aja kuludesse puhkuseriis (13,08 eurot kuus) ja jalgratta aastane hooldus (2,67 eurot).

13–17aastaste vanusegrupis on tüdrukute kulud hügieeni- ja ilutoodetele ning -teenustele suuremad kui poistel (tüdrukutel 16 eurot kuus ja poistel 11 eurot kuus). Tüdrukutel lisanduvad puberteediikka jõudmisega seotud hügieenitarbed (nt hügieenisidemed), samuti on selles vanuserühmas arvestatud, et tüdrukutele osutatakse juuksuriteenuseid naiste hinnakirja järgi. Eriti suur erinevus on poiste ja tüdrukute hügieeni- ja ilukuludes aga keskmises eelarves, sest tüdrukutel sisaldab see ka dekoratiivkosmeetikat – eelarvele lisandub 9,03 eurot kuus. Ka tüdrukute riiete ja jalanõude kulu on selles vanuses poiste omast suurem (tüdrukutel 54 eurot kuus ja poistel 50 eurot kuus).

2.2.4. Standardeelarve ja võrdlevalüüsi tulemuste võrdlus

Hindasime lapse kulusid nii võrdlevalüüsi kui ka standardeelarve meetodikaga. Võrdlevalüüsi meetod on arvutuslikult lihtne ning seda on Eestis varem kahel korral kasutatud, mistõttu on tulemusi võimalik võrrelda ning analüüs on järjepidev. Samas nõuab võrdlevalüüs hea tarbimiskulude andmestiku olemasolu. Eestis on kasutatud LEU andmeid, kuid need on aastatega muutunud vähem detailseks ning kuna LEUs kogutakse andmeid tarbimispäevikutega, pole teada, kui täpsed need andmed on. Alati on võimalik, et inimesed unustavad osa kulusid märkimata, on nende märkimisel ebatäpsed või sõltuvad kogutud andmed liiga palju sellest, kes peres päevikut täidab või millisel perioodil ta seda teeb (nii aastaaja, kuu alguse või lõpu kui ka eluperioodi mõistes). Selleks, et selliselt kogutud andmed oleksid usaldusväärsed, on vaja, et neid andmeid oleks üsna palju. Arvestades, et vastuvõetava elukvaliteedi jaoks tehtavate kulude arvutamiseks kasutatakse 6.–10. tuludetsiili kuuluvate leibkondade andmeid, jätab see välja suure osa andmestikust. Mitme aasta andmete sidumisel on aga võimalik saada kokku piisavalt suur andmehulk, et leida keskmised ülalpidamiskulud levinumates leibkonnatüüpides (ühe vanema ja ühe lapsega leibkond, kahe vanemaga ja ühe lapsega leibkond, kahe vanema ja kahe lapsega leibkond, kahe vanema ja kolme lapsega leibkond). Meeles tuleb aga pidada, et saadud hinnang väljendab seda, kui palju on pigem heal või keskmisel järjel leibkondades lastele kulutatud, mitte seda, kui palju võiks kulutada.

Standardeelarve võimaldab jällegi vastata küsimusele, kui palju on vaja kulutada, kuid selleks peavad ka vajadused olema selgelt määratletud. Tihti pannakse vajadused paika ekspertide ja lapsevanemate hinnangute põhjal. Sama lähenemist kasutasime selles uuringus. Arvestama peab aga siiski sellega, et standardeelarve on alati mingil määral subjektiivne ega saagi peegeldada kõikide perede vajadusi ning oluline on eristada baasvajadusi ja selliseid vajadusi, mis tekivad võimaluste paranedes või väga konkreetsetest eluvalikutest tulenevalt. On loomulik, et võimaluste kasv toob kaasa uued vajadused, kuid standardeelarves peavad olema sellised kaubad ja teenused, millega tagatakse enamike laste füüsilised, psühholoogilised ja sotsiaalsed vajadused.

Võttes arvesse, et standardeelarve vastab küsimusele, kui palju on enamasti lapsele **vaja** kulutada ja võrdlevalüüs sellele, kui palju **on** lapsele keskmiselt **kulutatud**, tasuks neid tulemusi omavahel võrrelda.

Võrdlevalüüs hindas lapse keskmiseks kuluks **388** eurot, kõikide vanuserühmade väikeses standardeelarves oli keskmiseks kuluks **341 eurot** ja keskmistes eelarvetes **362 eurot**. Seega võib öelda, et tulemused on samas suurusjärgus ja pigem lisavad üksteisele usaldusväärsust. See, et võrdlevalüüsiga saadud summa on veidi suurem, on üsna loogiline, arvestades, et vaadatud on 6.–10. tuludetsiili kuuluvate (ehk pigem keskmisel või heal järel) lapsega leibkondade **tegelike kulutuste** erinevust lasteta leibkondade kuludest. Nagu eespoolgi mainitud, määravad võimalused suures osas vajadused.

Võrdlevalüüsi ja standardeelarve meetodite erinevus tuleb aga üsna hästi välja, kui vaadata kulude jagunemist eri kuluartiklite vahel (tabel 10).

Tabel 10. Standardeelarve ja võrdlevanalüüsi võrdlus, kulude jaotumine kuluartiklite kaupa

Kuluartikkel	STANDARDEELARVETE KESKMINE		VÖRDLEVANALÜÜS	
	Kulu eurot kuus	%	Kulu eurot kuus	%
Toit (eeldusel, et laps käib lasteaias või sööb koolilõunat)	90	27	67	18
Transport, sh turvavarustus	48	14	59	16
Riided ja jalanõud	64	19	41	11
Kodune majapidamine	13	4	38	10
Vaba aeg	21	6	49	13
Eluasemekulud (sh kommunaalkulud)	26	8	16	4
Haridus	29	9	16	4
Telekommunikatsioonivahendid	8	2	11	3
Tervishoid	6	2	8	2

Kuna võrdlevanalüüsis ja standardeelarves kasutatud jaotused ei ole täpselt samad (standardeelarve on detailsem), saame kõrvutada vaid kuluartikleid, mis on mõlemas analüüsis olemas. Selgub, et võrdlevanalüüs on võrreldes standardeelarvega alahinnanud toidukulusid, riide ja jalanõude kulusid, eluasemekulusid ja hariduse kulusid ning ülehinnanud transpordi, koduse majapidamise, vaba aja ja telekommunikatsioonikulusid. Oluline on märkida, et standardeelarves on lähtutud kõikide kategooriate juures nõ soovituslikust, kuid tegelikkuses võivad olla keskmised kulutused väiksemad, kuna võimalused on erinevad.

Toidukulude väiksem summa võrdlevanalüüsis on mingil määral mõjutatud sellest, et toidukulude artikli alla ei kuulu väljas söömine (see on eraldi kulurida koos hotellide/muude majutuskohdade kuludega keskmiselt 35 eurot kuus). Olulisem põhjus on aga ilmselt see, et võrdlevanalüüs kõrvutab lasteta ja lastega leibkondi. Väga tõenäoliselt on lasteta leibkonna toidulaud lastega leibkonna omast erinev. Lastega leibkondades on vajalik pikemaajalisem planeerimine, näiteks ostetakse korraga ära kogu nädala toit, et hoida kokku aega ja raha. Lisaks soovivad vanemad söögikorrad paremini läbi mõelda, et tagada lastele võimalikult tervislik ning mitmekülgne toidulaud. Lasteta leibkondades võib juhtuda, et toidukordade planeerimine pole esmatähtis ning süüakse seda, mille järele parasjagu isu on ning seetõttu võib toidukord inimese kohta osutada lõppkokkuvõttes kallimaks kui lastega leibkondades. Samuti võib mingil määral rolli mängida mastaabisääst.

Transpordikulude puhul mängib põhilist rolli nende arvutamise meetodika. Võrdlevanalüüsis on need leitud sellele meetodile omaselt kulude võrdlemise teel, standardeelarves on aga kasutatud tarbimiskaale. Eluasemekulud erinevad samal põhjusel.

Riide puhul muutub oluliseks võrdlevanalüüsi üks suuremaid kitsaskohti – me ei näe seda, kuidas muutub vanemate enda tarbimine, kui perre sünnivad lapsed. Tarbimine sõltub eelkõige võimalustest. Kui pere on suurem, tuleb ka sissetulekud jaotada rohkemate inimeste

vahel. Riided on kindlasti üks kuluartikkel, mille pealt paljudel on võimalik kokku hoida. Kui perre sünnib laps, võib eeldada, et vanemad vähendavad piiratud ressursside korral kulutusi enda riidele, mistõttu võrdlevanalüüs alahindab laste riiete kulu – analüüs eeldab, et lastega leibkondade riiete kulu ja lasteta leibkondade riiete kulu vahe on lapse riiete kulu, kuid tegelikkuses lisandub sinna ka see, mida vanematel enda riiete arvelt on võimalik kokku hoida.

Hariduskulude alahindamine võrdlevanalüüsis on tingitud LEU kulude jaotusest – hariduskulude alla on LEUs liigitatud ainult õppemaks ja tasulised huviringid. Mõned kulud (nt õppevahendite kulu), mis on standardeelarves hariduskulude all, on LEUs ja võrdlevanalüüsis hoopis vaba aja kulude all. See on ka osaliselt põhjuseks, miks võrdlevanalüüsis on vaba aja kulude summa suurem. Teiseks põhjuseks on see, et standardeelarves on selgelt paika pandud kinos, teatris, teemaparkides jms käimise kordade arv aastas, kuid paljud pered (eriti need, kelle sissetulek on suurem) eelistavad sellist meelelahutust tarbida tihedamini. See ei tähenda, et see on tingimata lapse vajadus. Ka telekommunikatsioonikulude all peab eristama seda, kui palju vanemad on kulutanud ja kui palju oleks vaja kulutada. Kuigi osad vanemad ostavad nutitelefoni juba lasteaialapsele, ei saa seda pidada lapse vajaduseks.

Kuluartikkel, mida standardeelarve tundub näitavat liiga väiksena, on koduse majapidamise kulud. Standardeelarves on küll hinnatud täiendavat kulu majapidamistarvetele, mis tekib laste lisandumisel peresse, kuid on võimalik, et eksperdid ja lapsevanemad on seda kulu alahinnanud. Vanemad ei pruugi tunnetada, kui palju majapidamistarbeid pärast laste sündi peres võrreldes varasemaga kulub ning kuna neid tooteid ei tarbita individuaalselt, on raske mõõta, milline osa on just laste kulu.

Kõige olulisemad erinevused ilmnevad võrdlevanalüüsi ja standardeelarve meetodiga saadud tulemustes, kui vaadata ülalpidamiskulu muutumist lapse vanuse kasvades (tabel 11).

Tabel 11. Standardeelarve ja võrdlevanalüüsi võrdlus, kulude jaotumine kuluartiklite kaupa

VANUSE-RÜHM	STANDARDEELARVETE KESKMINE	VÖRDLEVALÜÜS (silutud mudel)	VÖRDLEVALÜÜS (tegelikud andmed)
0–1	355	594	594
1–2	252	534	484
3–6	319	456	483
7–12	360	338	319
13–17	412	323	344

Selgub, et mõlemad meetodid näitavad, et lapse kulud on võrdlemisi suured imikueas, kui tuleb teha suuremaid ühekordseid kulutusi, kuid hinnangud erinevad üksteisest rohkem kui 200 euro võrra. Vahe on mõnevõrra loogiline, sest võrdlevanalüüs näitab, kui palju **on lapsele kulutatud**, mitte kui palju on vastuvõetava elukvaliteedi tagamiseks **vaja kulutada**.

Vanemad, eriti esmakordsed vanemad, ostavad sageli lapse sündides ka asju, mida lapsele tegelikult tingimata vaja pole. Informatsiooni üleküllus jätab noortele vanematele mulje, et lapsel on vaja väga palju mitmesuguseid asju ning neil endil puudub veel kogemus asjade vajalikkuse kohta hinnangute andmiseks. Lisaks võetakse selles eluetapis sageli ette

suuremaid ja väiksemaid koduseid projekte (nagu nt toa remont, et see lapse jaoks ümber kohandada), mis ei ole samuti standardeelarve kontekstis vajalik kulu.

Meeles tuleb pidada ka seda, et võrdlevalüüsis välja toodud kulud eri vanusegruppides on saadud silutud mudeliga, sest tegelikud keskmised olid väga hajuvad ning mudeli kirjeldusvõime nendel andmetel oli madal. Suuresti oli see probleem põhjustatud vähesest vaatluste hulgast igas vanuserühmas eraldi, sest selleks, et tulemused oleksid selged, oli võimalik vaadata vaid ühe lapsega leibkondi. Tabelis on toodud ka vanuserühmade keskmised, mis on leitud tegelike andmete, mitte silutud mudeli põhjal, kuid erinevus standardeelarve tulemustega jääb. Üldiselt võib öelda, et standardeelarvega võrreldes ülehindab võrdlevalüüsis nooremate vanuserühmade kulusid ja alahindab vanemate vanuserühmade kulusid. Vanemas vanuserühmas on kindlasti üheks hinnangute erinevuse põhjuseks see, et standardeelarves on nendes vanuserühmades väga suureks kuluallikaks toit. Toidukulud on hinnatud TAI poolt koostatud menüüde alusel. TAI menüüd jälgivad tervisliku toitumise põhimõtteid, mida inimesed igapäevaelus paraku sageli ei jälgi. Ilmselt on seetõttu ka inimeste ostukorv keskmiselt odavam, kui on TAI näidismenüü. Kuna toidukulud kasvavad vanusega märgatavalt, on võrdlevalüüsis need kulud ka vanemates vanuserühmades alahinnatud.

3. MIINIMUMELATISE MÄÄRAMISE METOODIKA

Praegu on miinimumelatis seotud alampalgamääraga. Alampalgamäär ei võta aga mingil moel arvesse lapsele tehtavaid kulusid. Seega soovime miinimumelatisse määramise korda muuta selliselt, et selle aluseks oleks lapse ülalpidamiskulude hinnang. Tegemist on kulutustega, mis on vajalikud lapse mitmekülgse arengu tagamiseks. Lapse ülalpidamiskulu hinnanguna soovime kasutada standardeelarvete keskmist maksumust. Alternatiivseks lahenduseks oleks kasutada võrdlevalüüsis saadud keskmist lapse ülalpidamiskulude hinnangut. Mõlema lahenduse puhul oleks miinimumelatisse summa arvestamisel kesksel kohal lapse vajadused.

Kui eesmärk on hoida miinimumelatisse määramise korda sama lihtsa, üheselt mõistetava ja läbipaistvana nagu see on praegu, on meie soovitus jääda süsteemi juurde, kus miinimumelatisse on üks kindel arv, kuid kasutada selle arvuna laste ülalpidamiskulu hinnangut. Lapse ülalpidamiskulu võib olla kas:

- 1) standardeelarvete keskmine (ehk kõikide vanuserühmade keskmine) jagatud kahega;
- 2) võrdlevalüüsi kaalutud keskmine jagatud kahega.

Kahega tuleks lapse ülalpidamiskulu jagada seetõttu, et elatis eeldab, et vanemad panustavad lapse kulude kandmisesse võrdselt. Hinnatõusu arvesse võtmiseks soovime seda arvu igal aastal kohendada Statistikaameti andmebaasist leitava [tarbijahinnaindeksiga](#). Piisab, kui kogusummat korrigeerida kogu tarbijahinnaindeksi muutusega. Arvestades, et tarbijahinnaindeksi muutus selgub siis, kui periood (kuu, kvartal, aasta) on läbi, siis saab 2020. aasta alguses kasutada elatisse suurust 2019. aasta lõpu seisuga. Lisadokumendis oleme

teinud arvutused ka arvestades tarbijahinnaindeksi muutust 2020. aasta jaanuaris võrrelduna 2019. aasta detsembriga.

Uus miinimumelatis 2019. aasta lõpu seisuga oleks kas $343/2 = 172$ eurot kuus (standardeelarvete keskmine) või $388/2 = 194$ eurot kuus (võrdlevanalüüsi meetod).

Kuigi mõlema meetodiga hinnatud lapse ülalpidamiskulu väljendab lapse vajadusi paremini kui alampalk, millega miinimumelatis praegu seotud on, soovitame miinimumelatis baasina kasutada standardeelarve meetodikaga saadud hinnanguid. Standardeelarve on võrdlevanalüüsi meetodikast palju põhjalikum ning sellel ei ole mitmeid võrdlevanalüüsi meetodi puudusi, näiteks ei sõltu standardeelarve nii suuresti LEU andmete kvaliteedist, kättesaadavusest ja selle vaatluste arvust. Ehkki mõned hinnangud on ka LEU-põhised, ei ole standardeelarve puhul vaja eristada nii paljusid erinevaid leibkonnatüüpe ning vajadusel saab otsida LEU-põhised hinnad ka teistest andmekogudest. Samuti vastab standardeelarve meetod paremini küsimusele „mida on lapsel vaja“, kuna võrdlevanalüüs saab vaadata vaid seda, milliseid kulutusi vanemad on lapsele teinud. Standardeelarve põhineb suures osas erinevate ekspertide hinnangutel, mistõttu mängivad väiksemat rolli lapsevanemate väga erinevad tõekspidamised, võimalused ja harjumused.

Kuna suur osa standardeelarve hindu pärineb kaubandusest, ei arvesta see alternatiivseid lahendusi, mida väga paljud vanemad lapsele vajaliku hankimiseks kasutavad (nt erinevad Facebooki taaskasutusgrupid, taaskasutuspoed, sugulastelt sugulastele asjade ringlus jne). Selle tõttu leidub alati vanemaid, kellele üks või teine kulurida standardeelarves tundub liiga suur (või ka liiga väike), seda ei ole aga võimalik vältida ühegi meetodiga, mis hindab teatud rühma keskmist. Selline kulutuste erinevus on lapsevanemate (või laste) vaba valik ja loomulik osa leibkondade vahelisest varieeruvusest. Standardeelarve meetodit kasutades peab vältima selliste võimaluste standardiks määramist, mida siiski paljudel pole (nt ei saa eeldada, et kõigil lastel on aktiivsed vanavanemad või et pere elab kuskil, kus on taaskasutuspoodidest igaks elujuhtumiks kasulikku leida). Kindlasti tuleks standardeelarved ka vähemalt **iga viie aasta tagant üle vaadata**, sest maailm muutub kiiresti ning sellega seoses muutuvad ka inimeste vajadused. Ka võrdlevanalüüsi puhul on mõistlik umbes iga viie aasta jooksul analüüsi korrata, vahepealsetel aastatel võib ülalpidamiskulude hinnangut korrigeerida tarbijahinnaindeksi muutusega.

Miinimumelatis sidumine mõlema, nii võrdlevanalüüsi kui ka standardeelarve meetodiga saadud lapse ülalpidamiskulu hinnanguga vähendaks miinimumelatis summat. Kõige suurem kriitika, mida praegu kehtiva miinimumelatis määramise korra kohta tehakse, seisnebki selle suuruses – see on väga paljudele üle jõu käiv. Siiski ei muudaks selline lähenemine asjaolu, et praegune süsteem on väga jäik, mis on teine oluline etteheide. Kui summa on endiselt kõigile üks, on küsitav, mil määral elatisvaidlused vähenevad, sest tunne „minu olukorda pole arvesse võetud“ ei muutu. Teistes riikides on kasutusel nii paindlikumaid süsteeme, näiteks Soomes ja eriti Poolas (miinimumelatis puudub, iga juhtumit hinnatakse täiesti eraldiseisvalt) kui ka jäigemaid süsteeme, näiteks Lätis, kus on samuti üks summa, mille ulatuses tuleb igal juhul elatist maksta või siis kohtus tõestada, et lapse kulud on sellest summad suuremad või väiksemad.

Meedia- ja intervjuude ning ka rahvusvahelise analüüsi käigus tuli välja mitmeid tegureid, millega huvirühmade arvates peaks miinimumelatis määramisel arvestama. Kolm olulist

tegurit väljenduvad ka selles uuringus tehtud võrdlevanalüüsi ja standardeelarve juures – lapse vanus, piirkond, kus laps elab ja laste arv peres.

3.1. Miinimumelatist mõjutavad võimalikud tegurid

Lapse vanus

Lapse vanus on üks olulisemaid tegureid, mis lapse ülalpidamiskulu mõjutab. Erinevatel eluperioodidel on inimestel, nii ka lastel erinevad vajadused. Samuti varieeruvad mitmed kulud eri vanusegruppides suuresti sellest tingituna, kui suure osa kulust kannab vanem. Näiteks on koolid suure osas tasuta õppega, samas lasteaia kohatasu on paljudes KOVides vanemale oluline kulu. Samuti kasvavad näiteks toidukulud vanuse kasvades oluliselt, sest lapse energiavajadus on suurem. Vanematel lastel tekib juba ka vajadus igasuguste tehnikavidinate järgi, samas beebide puhul tuleb palju kulutada beebikaupadele.

Lapse vanus on lapse kulude arvutamisel meie standardeelarvete metoodikasse juba sisse kirjutatud – eri vanuserühmades lastele on tehtud eraldi standardeelarved. Selline lähenemine võimaldab väga lihtsalt lapse vanust arvestada. Alternatiivne lahendus võrdlevanalüüsi metoodika kasutamise näol ei ole nii tulemuslik, sest see tundub ülehindavat lapse kulu nooremates vanuserühmades ja alahindavat vanemates vanuserühmades.

Vanuse arvestamine miinimumelatise määramisel on standardeelarve metoodikat kasutades lihtne ja selge – miinimumelatise summa muutub vastavalt sellele, millisesse vanuserühma laps kuulub. Iga vanuserühma miinimumelatiseks võetakse selle vanuserühma standardeelarve maksumus, mis jagatakse kahega.

Uus miinimumelatis 2019. aasta lõpu seisuga oleks sellisel juhul

- 0–1aastastel $355/2 = 178$ eurot kuus
- 1–2aastastel $252/2 = 126$ eurot kuus
- 3–6aastastel $327/2 = 164$ eurot kuus
- 7–12aastastel $364/2 = 182$ eurot kuus
- 13–17aastastel $416/2 = 208$ eurot kuus

Vanuserühmade miinimumelatise tuleks igal aastal kohendada tarbijahinnaindeksiga.

Eristasime standardeelarves just selliseid vanuserühmi, kuna need esindavad lapse elus olulisemaid etappe – beebiiga, lasteaiaiga jne. Enamasti muutuvad vajadused suuresti koos eluetappidega ning seetõttu soovime jääda ülaltoodud vanuserühmade juurde. Samas on alati võimalik eristada ka teistsuguseid vanuserühmi, näiteks Lätis on miinimumelatisel eraldi arvutuskeem 0–7aastastele ja 8–17aastastele.

Piirkond, kus laps elab

Teine oluline tegur, mis mitmeid lapsega seonduvaid kulusid mõjutab, on piirkond, kus laps üles kasvab. Näiteks kasutavad erinevad KOVid lasteaia kohatasu arvestamiseks erinevaid meetodeid. Samuti sõltub piirkonnast oluliselt see, kui palju maksavad keskmiselt huviringid. Piirkonna puhul on aga oluline eristada erinevusi, mis on objektiivsed (nt huviringide

VANUS

PIIRKOND

keskmise maksumus) ja millised on tingitud lihtsalt sellest, et piirkonna majandusseis on keskmisest halvem ja inimestel pole võimalik samal tasemel kulutada. Näiteks näitab võrdlevanalüüs, et Ida-Virumaal on lapse ülalpidamiskulud oluliselt madalamad kui mujal Eestis (vaata lisa 3). Standardeelarve näitab, et ka objektiivselt on seal lapse kulud odavamad kui Eestis keskmiselt, aga kui võrdlevanalüüs on vahe 222 eurot, siis standardeelarves vaid keskmiselt 14 eurot. Nii suur erinevus on valdavalt tingitud sellest, et tarbimist dikteerib enamasti ikkagi see, kui palju inimestel on võimalik kulutada. On loogiline, et majanduslikult halvemal järjel olevates piirkondades on vanematel vähem võimalusi lastele kulutada ning tegelikud lastega seotud kulud on madalamad kui mõnes jõukamas piirkonnas.

Standardeelarved tegime eraldi vaid Tallinnale ja ülejäänud Eestile, sest Tallinn eristub kõige rohkem, eriti just huviringide kõrge keskmise maksumuse tõttu. Võimalik on aga eristada rohkem piirkondi. Lisas 7 on toodud välja kõik maakonnad ja nende kulude tase, mis on objektiivselt eri piirkondades erineva suurusega. Lisas esitatud tabelist on näha, kui palju tuleb keskmisele standardeelarvele juurde või maha arvestada, kui muuta miinimumelatise suurus sõltuvaks piirkonnast, kus laps elab. Igale vanuserühmale on seejuures tehtud eraldi arvutus, kuna piirkondade erinevused tulevad eriti selgelt esile just nt huviringide kulude juures, igas vanuserühmas ei ole aga huviring standardeelarves.

Elukoha arvestamisel oleks miinimumelatise arvutamise valem piirkonnas X järgmine:

- **kui ei arvestata laste vanust:** $(343 \text{ (standardeelarvete keskmine)} \pm \text{piirkonna X kulude erinevus keskmisest}) / 2$ (sest vanemad kannavad lapse kulusid võrdselt);
- **kui arvestatakse laste vanust:** (selle vanuserühma, millesse laps kuulub, standardeelarve maksumus \pm selles vanuserühmas piirkonna X kulude erinevus keskmisest) / 2.

Näiteks 2aastase Valgas elava lapse puhul oleks miinimumelatise summaks $(252 - 3) / 2 = 125$ eurot. Kui see laps saab aga kolmeaastaseks, on Valgas lapse ülalpidamiskulude erinevus keskmisest juba palju suurem (-34 eurot). 15aastase Tartus elava lapse puhul tuleks miinimumelatise summaks aga $(416 + 19) / 2 = 218$ eurot.

Standardeelarve keskmist tuleb igal aastal kohendada tarbijahinnaindeksiga ja kui kasutada erinevate vanuserühmade standardeelarvete maksumusi, tuleb ka need igal aastal tarbijahinnaindeksiga kohendada. Lisaks tuleb kohendada piirkonna tabelis (lisa 7) välja toodud kulusid tarbijahinnaindeksiga (leitavad Statistikaameti andmetabelist) ning arvutada uuesti piirkondade erinevused keskmisest. Iga maakonna huvihariduse keskmisest tuleb siis uuesti lahutada kogu Eesti (kõik) keskmine, et saada juurde- või mahaarvestus.

Laste arv leibkonnas

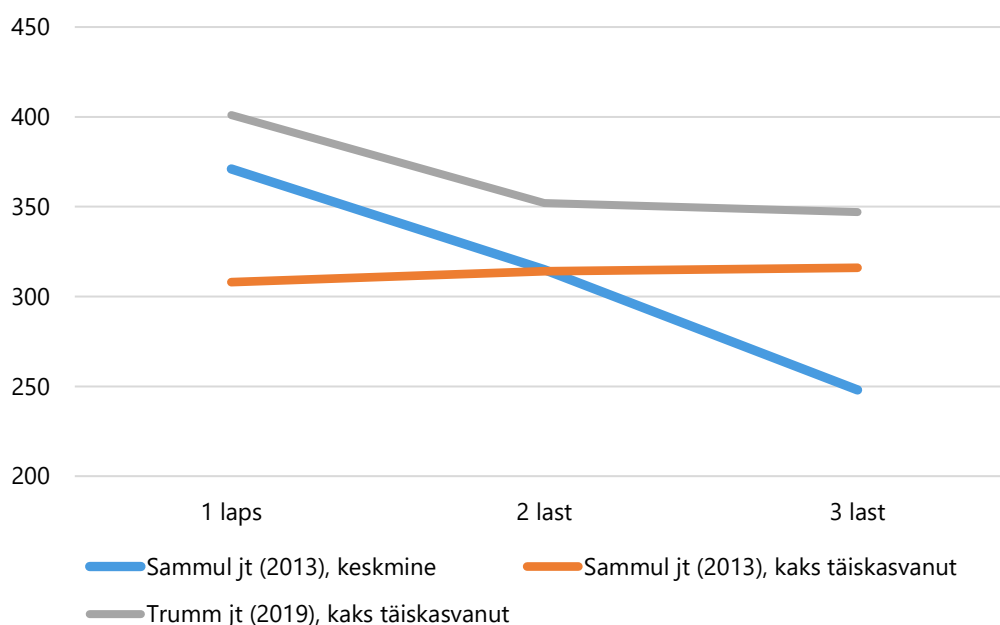
Miinimumelatise vaidlustes tuuakse tihti välja, et lapse ülalpidamiskulu sõltub teatud määral sellest, mitu last on leibkonnas. Vanemad räägivad, kuidas noorem laps saab kanda suuremale lapsele väikseks jäänud riideid või magada võrevoodis, millest vanem õde või vend on pikemasse voodisse kolinud. Seda, et kulu ühe lapse kohta väheneb, kui laste arv leibkonnas suureneb, näitasid ka Sammuli jt (2013) oma uuringus. Põhjuseks on

mastaabisääst ehk osad kulud jaotuvad ära kas laste või isegi kõikide leibkonnaliikmete vahel. Mastaabisäästu mõte on enamasti arusaadav ja selge, kuid küsimus on selle suuruses.

Pakume välja kaks võimalust miinimumelalise määramise metoodikas laste arvuga arvestamiseks:

1. kasutada mastaabisäästu hinnanguga **võrdlevanalüüsi tulemusi** ehk kulude vähenemise hinnangut, mis tuleneb tegelikest andmetest;
2. kasutada **tarbimiskaale** kuluartiklitel, mille puhul mastaabisääst tavaliselt väljendub.

Esimese variandi puhul tuleb lähemalt vaadata võrdlevanalüüsi leide. Sammul jt leidsid 2013. aasta uuringus, et keskmiselt on teise lapse ülalpidamiskulu 70% esimese lapse ülalpidamiskulust ning kolmanda lapse kulu 31% esimese lapse kulust (joonis 18).

Joonis 18. Lapse ülalpidamiskulu sõltumine laste arvust leibkonnas

Meie võrdlevanalüüs näitas üsna teistsuguseid tulemusi - teise lapse ülalpidamiskulu on 75% esimese lapse ülalpidamiskulust ja kolmanda lapse kulu on 84% esimese lapse kulust. Oluline erinevus seisneb selles, et uuematelt andmetelt on mastaabisäästu hinnatud vaid kahe vanemaga leibkonnas, sest teised leibkonnatüübid on palju vähem levinud ning vaatluste arv oli liiga väike, et tulemused oleksid usaldusväärsed. Sammul jt (2013) uuringus oli andmehulk aga suurem ning nemad said vaadata lapse ülalpidamiskulu muutumist olenevalt laste arvust rohkemates leibkonnatüüpides. Andmehulga erinevus on tingitud sellest, et LEUd viiakse läbi lainetena ning kõige uuemad andmed, mida oli võimalik selles uuringus kasutada, olid aastast 2015 ja 2016, Sammul jt kasutasid aga kolme aasta andmeid. Leidsime, et uuringusse LEU kolme aasta andmete kaasamine teeks praeguse ja uuritava aja vahe liialt suureks.

Ülaltoodud protsendid on leitud eri leibkonnatüüpide tulemustest keskmiste leidmise teel. Kui vaadata Sammul jt (2013) uuringus ainult kahe täiskasvanuga leibkondi, selgub, et laste arvu suurenemisel on mastaabisäästu asemel märgata hoopis väikest kulude kasvu. Samas ei saa elalise kontekstis teha eeldusi selle kohta, millises leibkonnatüübis laps elab. Lapsega

elaval vanemal võib olla juba uus kaaslane või võib lapsega sama katuse all elada näiteks veel vanaema.

Sammul jt (2013) rõhutasid, et ilmselt on oluline põhjus, miks lapse ülalpidamiskulud vähenevad, kui laste arv peres suureneb, asjaolu, et vanemate võimalused on paratamatult piiratud. Mida rohkem on lapsi, seda suurem on peres kulu lastele. Seega on tõenäoline, et suuremates leibkondades on ühe lapse peale võimalik lihtsalt vähem kulutada. Miinimumelatis kontekstis on aga oluline vahet teha, millised kulud lapse kohta vähenevadki, kui lapsi on peres rohkem ja kuivõrd on kulude vähenemine üldiselt tingitud sellest, et võimalusi ühele lapsele kulutada on vähem.

Arvame, et võrdlevanalüüs (eriti 2013. aasta tulemused, kuna need kombineerivad ka selliste leibkonnatüüpide, millel on enamasti ühele inimesele võimalik sissetulekute piiratuse tõttu vähem kulutada, keskmisi) ülehindab mastaabisäästu tugevalt ning soovime mastaabisäästu hinnata hoopis standardeelarvepõhiselt ja tarbimiskaaludega.

Tarbimiskaalude meetodi rakendamiseks tuleb kulud jagada kaheks – individuaalsed kulud ja jagatavad kulud (jaotus on lisas 9). Esimese lapse ülalpidamiskuludeks kujuneb lihtsalt standardeelarve hind (kas standardeelarvete keskmine või on arvestatud ka lapse vanust ja elukohta) jagatud kahega, sest esimese lapse kaal on 1 ja ülalpidamiskulu peavad vanemad kandma võrdselt. Teise lapse puhul tuleb aga lisas 9 olevas tabelis arvatud jagatavad kulud läbi korrutada 0,7ga (tarbimiskaal). Jagatavate kuludena arvestasime eluasemekulu, transpordikulu, riide ja jalanõude kulu, koduse majapidamise kulu ja beebikaupade kulu. Juhul, kui peres on vähemalt kaks lasteaiaaeglast last, siis on jagatavad kulud ka hariduskulud. Kaalutud jagatavatele kuludele tuleks seejärel liita individuaalsed kulud. Kokku tuleb ülalpidamiskulu, mis tuleb jagada kahega (sest mõlemad vanemad täidavad ülalpidamiskohustust). Kolmanda lapse ülalpidamiskulu leidmiseks tuleks samuti lisa 9 olevast tabelist võtta jagatavate kulude hind (kas vastavalt vanuserühmale või keskmisele) ning korrutada see läbi 0,5 või 0,7ga olenevalt sellest, kas eeldada, et kolmanda lapse mastaabisääst on teise lapse mastaabisäästust suurem. Kuna meie hinnangul ülehindab võrdlevanalüüs mastaabisäästu ja kuna uuemad andmed näitavad, et kolmanda lapsega väga palju suuremat mastaabisäästu kui teise lapsega ei teki, soovime kasutada kaale 1:0,7:0,7 ehk esimene laps on kaaluga 1 ja teine ja kolmas laps (ja järgnevad) on mõlemad kaaluga 0,7.

Miinimumelatis kujuneks sel juhul järgmiselt:

- **esimesele lapsele:** $343/2$ (standardeelarvete keskmine) = **170 eurot kuus**
- **teisele lapsele:**
 - jagatavad kulud = 179 (keskmiselt)
 - individuaalsed kulud = 163
 - kaal = 0,7
 - kaalutud jagatavad kulud = 125
 - ülalpidamiskulu = $125 + 163 = 288$ eurot kuus
 - miinimumelatis = $288 / 2 = 144$ eurot kuus

Saadud summasid tuleks igal aastal kohendada tarbijahinnaindeksiga (kui arvestada ka piirkondade erisusi, tuleks tarbijahinnaindeksiga kohendamist teha piirkonna osa juures toodud juhiste järgi).

Kui aga miinimumelatise arvutusvalemis arvestada ka kõiki teisi eelpool toodud tegureid, soovime teha lihtsustuse. Kuna nii mastaabisääst kui ka piirkonna juurde-/mahaarvestus sõltuvad kindlatest kuludest, mis mingil määral ka kattuvad, nõuaks väga täpne arvestus siin üsna pikka valemit ja arvutuskäiku (iga kuluartiklit tuleks piirkonna ja mastaabisäästu kontekstis eraldi vaadata). Sellist valemit on võimalik lisades toodud tabelite põhjal tuletada, kuid soovime lihtsustamiseks eirata tegurite mõningast kattumist piirkonna ja mastaabisäästu arvestamise juures (kuna erinevus on väga väike) ning kasutada mastaabisäästu arvutamiseks lihtsamat lähenemist. Selleks, et ei oleks vaja pidevalt eraldada jagatavaid kulusid ja individuaalseid kulusid, võib kasutada üht kordajat, mis võtab juba arvesse jagatavate ja individuaalsete kulude osakaalu. Sel juhul oleks iga lisanduva lapse kordaja erinevas vanuserühmas järgmine (esimene laps on alati kaaluga 1):

Tabel 12. Mastaabisäästu kordaja (lihtsustatud meetod)

VANUSERÜHM	MASTAABISÄÄSTU KORDAJA
0-1	0,79
1-2	0,81
3-6	0,85
7-12	0,87
13-17	0,88

Kui arvestada kõiki selles peatükis kirjeldatud tegureid ja mastaabisäästu, oleks arvutuskäik lihtsamat meetodit kasutades järgmine:

- **esimesele lapsele:** (tema vanuserühma standardeelarve +/- tema vanuserühmas piirkonna erinevus keskmisest (lisa 7))/2
- **teisele lapsele:** (tema vanuserühma standardeelarve +/- tema vanuserühmas piirkonna erinevus keskmisest)* tema vanuserühma mastaabisäästu kordaja)/2

Mastaabisäästu puhul tekib veel küsimus, kui suure vanusevahe korral see kehtib. On tõenäoline, et kui laste vanusevahe on väga suur (nt vähemalt 5 aastat), siis enamike kuluartiklite puhul olulist mastaabisäästu enam ei teki. Näiteks ei käi nii suure vanusevahega lapsed enam koos lasteaias ning sageli ei hoita ühe lapse beebikaupa nii kaua alles. Miinimumelatise kontekstis võib näiteks teha eelduse, et kui laste vanusevahe on rohkem, kui 5 aastat, siis mastaabisääst enam ei kehti. Sellise eelduse näitearvutused erinevate laste vanuste kombinatsioonide puhul on esitatud lisa 9. Võimalik on minna ka veel täpsemaks – Mastaabisääst ei kao tõenäoliselt korruga ära, vaid väheneb aja jooksul. Mastaabisäästu efekti kordajat võib seega olenevalt laste vanusevahest kohendada (näiteks kui vanusevahe on neli aastat, on mastaabisäästu kordaja suurem, kui juhul, kui laste vanusevahe kaks aastat). Erandlikult võib mastaabiefekt muutuda väiksemaks, kui laste vanusevahe on väga väike,

mistõttu on korraga vaja soetada mitu komplekti kaupu-teenuseid. Sellised lisaeldused muudavad aga valemi alati keerulisemaks, mistõttu tuleks kaaluda, kas selle nüansi lisamine on vajalik.

Laste arvu arvestamise puhul on oluline, et mastaabisäästu rakendatakse vaid juhul, kui üks vanem peab elatist maksma rohkem kui ühele lapsele. Kui leibkonnas on lapsi rohkem, aga vaid üks saab elatist (või lapsed saavad elatist erinevatelt inimestelt), siis mastaabisäästu arvestada ei tohiks ning miinimumelatis peaks kehtima täissummas. Kuigi mastaabisääst tekib ka juhul, kui peres on kolm last, kellest ainult üks saab elatist, tuleks mastaabisäästu arvestamisel sellisel juhul alati eeldada, et lapsega elava vanema sissetulek on piisavalt suur, et ta jõuab enda osa iga lapse ülalpidamiskulust ära kanda. Tegelikult ei pruugi see alati nii olla.

Lisaks eeltoodule on veel mitmeid tegureid, mida tuleks lapsevanemate ja/või teiste huvirühmade arvates miinimumelatisel juures arvesse võtta. Nendeks on elatist maksma kohustatud vanema sissetulek, toetused, suhtluskord ning elatist maksma kohustatud vanema teised lapsed.

Toetused

Eestis on mitmeid toetusi, mis aitavad lapse ülalpidamiskulu katta ehk peretoetusi, näiteks lapsetoetus, kolmikute või enamaarvuliste mitmike toetus ja lasterikka pere toetus. Praegune miinimumelatisel süsteem peretoetusi arvesse ei võta. Siiski töid väga mitmed huvirühmad intervjuudes välja, et kuna peretoetused on otseselt suunatud lapse vajaduste katmiseks, peaksid need olema ka miinimumelatisest maha arvestatud. Seda mõtet toetab ka perehüvitiste seaduses sõnastatud eesmärk: „peretoetuste eesmärk on tagada lastega peredele laste hooldamise, kasvatamise ja õppimisega seotud kulutuste osaline hüvitamine.“

Peretoetuste arvestamine oleks meetoodiliselt väga lihtne: kuna peretoetused on mõeldud lapse kulude katmiseks, leevendab see vanemate koormust nende kandmisel ning kuna vanemate osa kulude kandmisel peaks olema võrdne, peaks ka toetustest saadav abi selles osas olema võrdselt jaotatud.

Peretoetustega arvestav miinimumelatis kujuneks siis järgmiselt:

- $(343 \text{ (standardeelarvete keskmine)} - \text{peretoetused})/2$

Või kui peres on rohkem lapsi:

- $(343 - (\text{peretoetused}/\text{laste arv}))/2$

Kui arvestada ka eelnevalt mainitud tegureid:

- $((\text{vastava vanuserühma standardeelarve maksumus} \pm \text{selle vanuserühma piirkonna erinevus keskmisest}) * \text{kaal mastaabisäästu arvestamiseks}) - (\text{peretoetused}/\text{laste arv peres})/2$

Peretoetused peaksid olema jagatud kõigi laste vahel, kellele toetus on mõeldud. Standardeelarve maksumus tuleks igal aastal läbi korrutada tarbijahinnaindeksiga.

Lapsevanemate fookusgrupiintervjuudest selgus, et väga suureks veaks miinimumelalise määramisel peetakse seda, et arvestatud ei ole suhtluskorraga. Kui laps on elatist maksva vanema juures kokkuleppe kohaselt näiteks igal teisel nädalavahetusel, kannab sageli sellel ajal ka kõik kulud (nt toidukulu, muuseumite/teatrite vms külastamise kulu) elatist maksev vanem, kuid kuna miinimumelalise kord seda hetkel ei arvesta, peaks ta justkui selle aja eest maksma topelt. See tekitab aga lisapingeid, sest sageli tekivad vaidlused selle üle, kui palju tuleks tehtud kulutusi elatisest maha arvestada, millised kulutused lapsele olid õigustatud ja millised mitte jne. Sageli heidetakse praegusele süsteemile ette, et see on jäik ja suunab elatist maksvat vanemat oma ülalpidamiskohustust vaatama pigem ainult rahalise kohustusena ning lapsega veedetud aeg ja vahetu kasvatus on teisejärgulised.

Iseenesest ei oleks suhtluskorra miinimumelalise arvutamise valemisse lisamine keeruline, kuid oluline on kindlaks määrata need kulutused, mida teeb lahus elav lapsevanem siis, kui laps viibib tema juures. Kui arvata nendeks kulutusteks näiteks toidu-, vaba aja ja transpordikulud, siis tuleks leida nende kulutuste nn päevakulu ning võtta elatise summast maha nii mitmete päevade kulu, kui laps veedab kuu jooksul elatist maksva vanema juures. Miinimumelalise valem tuleks sel juhul:

- $(343 \text{ (standardeelarvete keskmine)} - (\text{toidukulud} + \text{vaba aja kulud} + \text{transpordikulud}) / 30 \text{ (keskmine päevade arv kuus)}) * \text{päevade, mis laps veedab elatist maksva vanema juures ühes kuus, arv} / 2$

Kui arvestada ka kõiki teisi selles peatükis mainitud tegureid, muutub valem pealtnäha üsna keeruliseks, kuid nädisarvutuse abil saab selgeks, et valemi osadeks võtmisel on tegu lihtsate tehete. Võtame näiteks koos emaga Hiiumaal elava 12aastase lapse, kes saab elatist ja veedab ühe nädala kuust isa juures, peres on lisaks temale ka üks vanem laps ning laste emale laekub igakuiselt 60 eurot lapsetoetust kummagi lapse kohta. Arvutuskäik oleks järgmine:

- 12aastase lapse standardeelarve maksumus = 360 eurot
- Hiiumaa kulude erinevus keskmisest vanuserühmas 7–12 = -27 eurot
- Teise lapse kaal vanuserühmas 7–12aastased mastaabisäästu arvestamiseks = 0,87
- Peretoetus lapse kohta = 60 eurot
- Keskmine päevade arv kuus = 30
- Elatist maksva vanemaga veedetud päevade arv kuus = 7

Lapse ülalpidamiskulu, mis arvestab piirkonna ja lapse vanusega:

$$360 - 27 = 333 \text{ eurot}$$

Lapse ülalpidamiskulu arvestades mastaabisäästu:

$$333 * 0,87 = 290 \text{ eurot}$$

Lapse ülalpidamiskulu, millest on maha arvestatud lapsetoetus:

$$290 - 60 = 230 \text{ eurot}$$

Lapse ülalpidamiskulu ühe vanema jaoks:

$$230 / 2 = 115 \text{ eurot}$$

Elatist maksva vanemaga veedetud päevade kulu (arvestades vaid teatud kuluartiklitega):

$$77 / 30 * 7 = 18$$

Miinumelatis:

$$115 - 18 = 97 \text{ eurot kuus.}$$

Elatist maksva vanema sissetulek ja lapsed teises leibkonnas

Ülaltoodud tegurid muudaksid miinumelatis valemis miinumelatis summat. On aga ka kaks tegurit, mis ei mõjuta otseselt seda, kui palju üks vanem teist vanemat lapse ülalpidamiskulude kandmisel peaks rahaliselt toetama, kuid mõjutavad seda, kuidas elatist maksma kohustatud pool peab piiratud vahendite korral oma sissetulekut jaotama. Hetkel on miinumelatis pool alampalgamäärast ehk 292 eurot. Kui elatist maksev vanem saab miinimumpalka, peab ta sellest lapsele andma poole, kui tal on aga kaks elatist saavat last, peab ta ära andma kogu oma sissetuleku ning kui elatist saavaid lapsi on veelgi rohkem, ongi ainsad võimalused kas otsida lisatöö või otsida suurema palgaga töö, tihti ei ole see aga täielikult inimese enda otsustada (piirkonnas võib olla suur tööpuudus, tervises seisund võib olla töövõimet piirav). On paratamatu, et kõigi võimalused ei ole ühesugused. Lapsele peab olema tagatud vastuvõetav elukvaliteet, aga kui elatist maksma kohustatud vanemal ei ole pärast elatise maksmist võimalik endale tagada isegi mitte minimaalseid inimväärseid elamistingimusi, on vaja teistsuguseid lahendusi. Miinumelatis arutamisel võiks olla võimalik arvestada ka vanema sissetulekuga, aga kas ja kuidas seda teha, ei ole mitte niivõrd metoodiline küsimus, kuivõrd väärtuste teema. Mitmetes riikides on miinumelatis arutamise valemis sees teatud summa, mis peab elatist maksvale vanemale pärast elatis(t)e maksmist kätte jääma (enamasti sõltub see summa vanema sissetulekust). Selleks summaks

võib olla kindel protsent inimese palgast, elatusmiinimum ja teatud juurdearvestus vms. Oluline on aga see, et sissetuleku arvestamine miinimumelatisel arvutamise juures ei motiveeriks inimesi sissetulekuid varjama.

Sissetuleku arvestamiseks annab põhjuse ka vastupidine olukord – elatist maksev vanem on väga heal järjel. Üldiselt peaks lapse heaolu käima käsikäes tema vanemate heaoluga. Kui vanemate rahaline seis paraneb, peaks paranema ka laste majanduslik heaolu. Miinimumelatisel kontekstis võib see tähendada seda, et lisasissetulek (ehk sissetulek, mis jääb üle, kui sellelt on maha arvestatud vanema vastuvõetava elukvaliteedi tagamiseks vajalik summa ning lapse (või laste) elatis) läheb mingis proportsioonis selle vanema ja tema laste vahel jagamiseks. See, millised need proportsioonid peaksid olema, on jällegi otsustamise küsimus. Ei ole põhjust eeldada, et täiskasvanute ja laste kulud on täpselt sama suured ning kogu raha tuleks leibkonnaliikmete vahel võrdselt jaotada.

Samamoodi on otsustuskohaks see, kas ja kuidas arvestada miinimumelatisel määramisel elatist maksva vanema teiste lastega (teistest leibkondadest). Tähtis on see, et vanem saaks oma ülalpidamiskohustust kanda kõigi laste ees võrdselt ning ükski laps ei jääks teistega võrreldes materiaalselt halvemasse positsiooni.